

Remete Farkas László

Csodaszarvas – Aranyszarvas

Kiegészítő gyűjtemény

A 2009-ben íródott „Aranyszarvas – Csodaszarvas” kötet folytatása.

Magyar vonatkozású szarvasos történetek, legenda- és rege-részletek.
Szemelvények, szerkesztések, fordítások, összevont változatok.
Hely- és címer-történetek, mese- és monda-töredékek.
Régi magyar szarvasos családi címer-ábrázolások.
Szarvasos jelképeink megőrzésére!

KÉZIRAT
Budapest, 2018.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	7
ELSŐ RÉSZ: Testvérpárt vezető Csodaszarvas.....	8
Madiar és Khudiar legendája.....	8
Szarvasok népének kettéválása	8
Hunok és Mongolok szétválása.....	9
Japán szigetek betelepülése.....	9
Hantik északra vonulása.....	10
MÁSODIK RÉSZ: Szarvas-emberek legendája	11
Szarvas-lány legendája.....	11
Számi szarvas-fiú legenda.....	11
Számi szarvas-anya	12
Jutalom és büntetés.....	12
Viborgi szarvas-legenda.....	13
HARMADIK RÉSZ: Népeket vezető Csodaszarvas	14
Dunai gázlőhelyet megmutató szarvas	14
Rahói szarvas-járás.....	14
Szarvas-házi legenda	15
Szarvaskő legendája	15
NEGYEDIK RÉSZ: Csodaszarvas jelölte helyek	17
Szambiri sebesült szarvas.....	17
Berezsányi szarvas-szimbólum	17
Szarvas-kúti segítő szarvas.....	18
Szarvaskút-forrás csodálatos vize	18
Szarvas-réti hiedelem	19
Gordói szarvas-címer	19
ÖTÖDIK RÉSZ: Szarvas jelölte rokonhelyek	21
Velau szarvasos címere	21
Jelegi szarvas-címer.....	21
Bolcik-forrás legendája	22
Pharnavaz király szerencséje.....	22
Krími szarvas-legenda.....	23
Szamara városának címere	24
Nyizsnyij-Novgorod címere	24
Carevo-koksajszki legenda.....	25
Doni kozákok címer-legendája.....	25
Szarvas-hegy modern legendája.....	26

HATODIK RÉSZ: Magyaros szarvas-jelképek és ábrázolások.....	27
A magyar Csodafiú-szarvas sajátosságai	27
Magyar Csodaszarvas-ünő sajátossága	28
Magyar szarvas-szimbolika.....	29
Egy meglepő hasonlóság.....	30
HETEDIK RÉSZ: Magyar családi szarvasos címerek.....	31
Szarvas-ábrázolások heraldikai jellegzetességei	31
Jellegzetes címeres szarvas-ábrázolások.....	31
Egész alakos szarvas-ábrázolás	31
Kiemelkedő szarvas-ábrázolás	31
Kiegészített szarvas-ábrázolás.....	31
Szerkesztett szarvas-ábrázolás	32
Szarvasos címerek szín-összeállítása	32
Korai címer-alkotások főbb sajátossága.....	32
Késői címer-alkotások főbb sajátosságai	32
Részletező címer-alkotások főbb sajátosságai	32
„Szarvasos” családi címer-példák	32
Egyszínű háttérben ép szarvas.....	32
Fajsi Vámosi-család címere.....	33
Kőszegi Himfy-család címere	33
Vattai Szeghő-család címere	33
Lászlófalvi Vélics-család címere	33
Filstich-család címere.....	33
Loy-család címere	33
Vitkai Witkay-család címere	33
Wonnák-család címere	33
Egyszínű háttérben díszített, ép szarvas	34
Békássy-család címere	34
Eundi és Mezölaki Békássy-család címere	34
Mikolai Mikola-család címere	34
Tamásfalvi Tamásfalvy-család címere.....	34
Hajóssy-család címere.....	34
Egyszínű háttérben sebzett szarvas	35
Vay-család korai címere.....	35
Trencsén-vidéki Zsámbokréthy-család címere.....	35
Csejthei Jelenffy-család címere.....	35
Draskóci Dolinai-család címere	35
Engel Péter címere	35
Kétszínű háttérben ép szarvas	36
Szombathy (vagy Kies) család címere	36
Kis-csepcsényi Csepcsányi-család címere	36
Egyházas Básthy-család címere	36
Strobel-család címere	36
Kriványi Passuth-család címere	36
Bernicei Kmoskó-család címere.....	36

Dunaszekcsői és Ráczgörzsönyi Jagasics-család címere	37
Tamásfalvi Thury-család címere	37
Sülyi Nagy-család címere.....	37
Tusnádi Pálffy-család címere	37
Bégányi-család címere	37
Nogel-család címere	37
Freckska-család címere	37
Eötvös-család címere.....	37
Szigeti Szerencsy-család címere	38
Kétszínű háttérben ép és feldíszített szarvas	38
Pacséri Szombathy-család címere	38
Bodoni Vitéz-család címere	38
Füzesabonyi Császár-család címere	38
Tamásfalvi Vitéz-család címere	38
Gothard-család címere.....	39
Semsei Semsey-család címere.....	39
Kösziklára kapaszkodó szarvas	39
Sziklay-család címere.....	39
Dely-család címere	39
Szlavnyicai Sándor-család címere.....	39
Csernakai Kopácsy-család címere.....	40
Horváth-család címere.....	40
Petényi-család címere.....	40
Szarvas egyesítése más élőlény-jelképpel.....	40
Vincze-család címere	40
Egyházas-bersenyi Bersenyi-család címere	40
Egyházas-berzsényi Berzsényi-család címere.....	40
Kerepeci Verbőczy-család címere.....	41
Devecseri Choron-család címere.....	41
Schraud-család címere.....	41
Moghy-család címere	41
Nagyszántói Ányos-család címere	41
Kétszínű háttérben sebzett szarvas	42
Turóci Eördögh család címere.....	42
Lászlófalvi Ábrányi-család címere.....	42
Vámosi Ányos-család címere.....	42
Zúgó-család címere	42
Dapsi Ravasz-család címere	42
Szentkirályszabadjai Rosos-család címere.....	42
Szemerei Csúzy-család címere.....	42
Perr-család címere	43
Kétszínű háttérben, feldíszített és sebzett szarvas.....	43
Vay-család kései címere	43
Felső-penci és Fegyverneki Vida-család.....	43
Patófalvi Pathó-család címere	44
Egyszínű háttérben jelképből kinövő szarvas-torzó.....	44
Bakócz-család címere.....	44

Erdődy-család címere	44
Szucsáki Tomory-család címere.....	44
Magyargyerő-monostori Kabós-család címere	45
Magyargyerő-monostori Kemény-család címere	45
Gyerő-vásárhelyi Gyerőffy-család címere	45
Szamosfalvi Mikola-család címere	45
Kétszínű alapon jelképből kinövő szarvas-torzó.....	45
Erdődi Pálffy család címere	45
Fejér-egyházi és kápolnok-monostori Pap-család címere	46
Elkei Muray-család címere.....	46
Nagyecsepcsényi és Muthnai Vladár-család címere	46
Gathali-család címere	46
Sárosi Makay-család címere.....	46
Fricsi Fekete-család címere	46
Talász-család címere	46
Névery-család címere	47
Toperczer-család címere	47
Keszthelyi Bornemissza-család címere	47
Kiemelkedő sebzett szarvas	47
Krasznai Für-család címere	47
Markoviczky-család címere	47
Nándori Nándory-család címere.....	48
Lukai Sándor-család címere	48
Benkler-család címere	48
Szerkesztett szarvasos címerek	48
Borosjenői Korda-család címere	48
Kis-Jeszeni Jeszenszky-család címere	48
Ibrányi-család címere	49
Montsko-család címere	49
Szilágy-család címere.....	49
Tamáskovics-család címere.....	49
Vég-család címere	49
Barcsi-család címere	49
Golub-család címere.....	49
Ér-Szodorói Szodoray család	50
Kátai Farkas-család címere	50
Kéméndi Várady-család címere	50
Felezett szarvasos címerek	50
Bubanovich-család címere	51
Felső-győri Nagy-család címere.....	51
Rath-család címere	51
Riomfalvi Szarvasy-család címere	51
Thuróci Dráskóczy-család címere	51
Dévai Gullya-család címere	51
Sztrisics-család címere	52
Zauner-család címere	52
Aranyos-maróti Paluska-család címere	52
Windich-család címere	52

Harmadolt szarvasos címerek.....	52
Prosznefalvi Buday-Plichta-család címere.....	52
Laczy-család címere.....	53
Kassai Raisz-család címere.....	53
Kancz-család címere.....	53
Bökönyi Beökönyi-család címere.....	53
Mihailovics-család címere.....	53
Nádaskay-család címere.....	54
Plovanics-család címere.....	54
Négyelt szarvasos címerek.....	54
Doljei Czernkovich-család címere.....	54
Ránffy-család címere.....	54
Bokor-család címere.....	55
Krivinai Lonovics-család.....	55
Liebensfeldi Obenaus-család címere.....	55
Tartler-család címere.....	55
Szomszédvári Sermage család.....	55
Rácz-család címere.....	55
Jobaházi Döry-család címere.....	56
Sokadolt szarvasos címerek.....	56
Nagymihályi és Sztárai Sztáray-család címere.....	56
Nagykárolyi Károlyi-család címere.....	56
Barényi-család címere.....	57
Beleznai-család címere.....	57
BEFEJEZÉS.....	58
Zárszó helyett.....	58

BEVEZETÉS

Az „Aranyszarvas – Csodaszarvas” című gyűjtemény 2009-ben jelent meg, és nem múlt el nyomtalanul. Ugyanis olvasói több hasznos észrevételt és javaslatot, pontosítást és kiegészítést, (néha kritikát) fogalmaztak meg. Olyanokat, amelyek indokoltnak tartották e kiegészítő kötet megírását. Valamint, hogy némely olvasó által jelzett (eddig nem közismert) legendák és az újabb gyűjtések is „közzé tétethessenek”. Így, némely bemutatott történetek más változatokban is megismerhetők, az időközben felmerült esetleges félreértések tisztázhatók.

Jelen kötet egyúttal érzékeltetni kívánja, hogy célszerű „szélesebb kitekintésben” szemlélni a „csodaszarvas mítoszokat”. Mivel, sokkal tágabb körben ismertek az olyan hasonló legendák, mint amit a népek nyelvi vagy kulturális rokonságával magyaráznánk. Valamint, hogy sok olyan szarvasos legenda ismert, amely azonos történetekkel, más-más népek hagyományaiban is fellelhető, esetleg más „szarvat viselő” állat-szereplővel (őz, kecske, bölény, bivaly).

Az e kötetben közreadásra kerülő „szarvasos történetek” forrásai gyakran nem egyértelműek. Különösen akkor, ha ugyanaz a történet már többféle változatban is létezik. Vagy, ha a legenda eredete már népmesei távlatokba veszett, esetleg a történetet elmesélők is csak hallomásokra hivatkoznak. Nem szólva a gyakori átvételekről, amikor a közlétevő – némi népköltési szabadsággal – a hallott történetet saját kiegészítéseivel „aktualizálva” jelenteti meg. Vagy ha két, egymástól távoli település szarvasos legendája – furcsa módon – szinte megegyezik. Ritkán, de az is előfordul, hogy a történetet leíró – bár a népi hagyományra hivatkozik – valójában a saját kitalációját adja közre (más, már ismert történet elemeit felhasználva). Ilyenkor, legalább olyan nehézkes a hiteles ős-forrás meghatározása, mintha egy több változatban hallott népmese vagy pletyka esetében próbálnánk az eredeti variánsra és forrásra ráakadni.

Természetesen, ha az információ írásos forrása (vagy a közreadó gyűjtemény) egyértelműen behatárolható, akkor ezen adatok hivatkozásban megjelenítődnek¹. Kivéve azon eseteket, amikor túl sok és egymásnak ellentmondó forrás lelhető fel, amelyek felsorolása meghaladná a leírt legenda-kivonat terjedelmét is. Ezért, ha ugyanazon történetből több – egymásnak is ellentmondó – változat ismert, akkor azok közül legvalószínűbb megoldás került közzétételre (vagyis, egy új, több forrásból összeszerkesztett és az ellentmondásokat kiküszöbölő változat).

Ez a kötet – éppen úgy, mint az előző – elsősorban ismeret-terjesztő célból készült. A könnyebb érthetőség érdekében lehetőleg mellőzve a ritka szakterminológiát és a régies kifejezéseket. Elsősorban a tényekre szorítkozva. Lehetőség szerint kerülve a túlzott tudományoskodást vagy a megalapozatlan tetszetős feltételezéseket, divatos ideológiai elvárásokat. Emlékezve a legfontosabbra, hogy a szarvasos történetek = nem tények, hanem tetszetős hiedelmek.

*

---

¹ A kötet második felében felsorolt címer-leírások főbb forrásai:

1. Nagy Iván: Magyarország családai czímerekkel... (I-XII. kötet), Pest 1857-1868
2. Kempelen Béla: Magyar nemes családok (I-XI. kötet), Budapest 1911-1932)
3. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai (MEK változat).

ELSŐ RÉSZ: Testvérpárt vezető Csodaszarvas

Az előző kötet első részében – e témakörben – mintegy 12 történetet ismerhettünk meg. Ezek közül (idő közben) némelyeknek másféle változata is ismerté vált. Sőt azóta, új történetek is megjelentek az interneten, kiadványokban. Bővítve a régebbi gyűjtések körét, kiegészítve a már ismert történeteket, segítve egyes hagyományok és legendák közötti kapcsolatok megértését.

Madiar és Khudiar legendája

Esemény: madjarok egy része nyugatra vonul, másik része keletem marad².

Forrás: Benkő Mihály: A turgaji madiar törzs. A kazakisztáni keleti magyar néptörödékről.

Valóság, 2003. január XLVI. évfolyam 1. szám.

„Mi csak a sztálini időkig visszamenőleg ismerjük történetünket. Igaz, van egy mesénk, amely szerint két testvér, Madiar és Khudiar, akik a Volga mentén éltek, egy szarvast követve elindultak nyugat felé. Madiar el is jutott oda, ahová indult, Khudiart viszont útközben elfogták, megölték és kettévágták³. De ez csak mese, s többet nem tudunk mondani.”

Magyar kapcsolat: a Don-Volga közti magyarok (ugorok) részben kazár uralom alá kerültek. A VIII. század körül egy részük nyugatabbra vonult, Pannonia felé. Mások délebbre a Kaukázus irányába, és keletebbre költöztek, az északi kipszak-kazah területre. Lehetséges, hogy ez a madjar legenda-törödékre utal.

Megjegyzés: e történet igencsak hasonló az előző kötetben közreadott kazah mondáéhoz, miszerint: „*Madjar és vitéz testvére szarvas vadászatra indult az Atil⁴ folyó partjáról. Egy díszes szarvast követve Madjar eltévedt, egy távoli területen letelepedett, családot alapított. Tőle származott a madjar nép. Testvérét idegen népek fogták el, akik őt „megölték és kettévágták”.* Amely, feltehetően Madiar és Khudiar legendájának egy másik, hasonló változata.

Szarvasok népének kettéválása

Esemény: a magyarok egy részének visszatérése régebbi hazájukba.

Forrás: Benkő Mihály, Julianus nyomdokain Ázsiában. Harmatta János előszavával. Budapest, 2001.

„Mi a szarvasok népe vagyunk, Hudijar és Madijar (Hunor és Magor) leszármazottai. Ezer évvel ezelőtt szarvast üzve elindultunk nyugat felé. Európa és Ázsia határán testvéreink megütköztek egy nagyon erős néppel. A harcban sokan elesetek, a túlélők tovább vonultak nyugatra. Azonban, csak a nép egyik fele folytatta útját, a többiek – a mi őseink – visszatértek régebbi hazájukba, Ázsiába. Nyugatra vándorolt testvéreink, úgy tudjuk, egy hegy mögött élnek a kis földrészen (Európában)” – mesélte el egy altáji madjar 1999-ben, stb.”

Majd kissé később így folytatódik az írás: „Más változatban, a szarvasok népe egy szarvast üzve indultak el nyugat felé ezer évvel ezelőtt, de Európa és Ázsia határán harcba keveredtek

² Észak-nyugat kazahisztáni argün-madjar monda.

³ Kettévágott testvér: az ottani nemzetiségi törzsi legendák jelképrendszere szerint ez a törzs kettéválását jelenti.

⁴ Atil folyó = Atel, Etil = fő-folyam. Volga-folyó. Kora középkorban a Don-folyót is így nevezték.

egy nagyon erős néppel. A csata túlélői tovább vándoroltak nyugatra. Voltak azonban olyanok, akik nem vállalták a harcot, és elbújtak, majd visszatértek Ázsiába. Tőlük származnak az Északnyugat-Mongóliában élő mazsarok.” Forrás ugyanonnan.

Magyar kapcsolat: e történet arra utal, mintha a madjarok régi hazája nem a Volga környékén volt (mint az előbbi legenda-töredékek szerint), hanem az Altáj-vidéken: ahová a madjarok „visszatértek régebbi hazájukba”. Lehetséges, hogy e történet arra az időszakra utal, amikor mongol nyomásra – a madjar népesség – Magna Hungaria vagy Kummagaria vidékéről keletre szorult. És, ezen esemény emléke később keveredhetett a régi csodaszarvas-eredet-mondával.

Hunok és Mongolok szétválása

Esemény: lehetséges, hogy a fekete és fehér hunok⁵ IV. századi különválására utal. Esetleg, az Arany Horda XV. századi szétválását⁶, vagy a közép-ázsiai turkomán és indiai mogul birodalom létrejövő különállását szimbolizálhatja. Más adat szerint, a tatárok (ujgurok) és mongolok elkülönülésére utal ez a monda-részlet⁷.

Forrás: többféle és ellentmondásos türk, tatár, mongol és ujjur legendák alapján.

A legenda szerint, egy keleti uralkodónak volt két fia: Tartar és Mungal. Akik állandóan versenyeztek egymással, hogy bebizonyítsák: melyikük ügyesebb, melyikük lenne alkalmasabb uralkodónak. Egyszer, amikor együtt vadásztak, hirtelen megpillantottak egy gyorsan száguldó, gyönyörű szarvast. Hirtelen elgondolással megegyeztek, hogy amelyikük elejti a szarvast, az örökli majd apjuk hatalmát. A szarvas után eredtek, de bárhogy is üldözték, egyiküknek sem sikerült még megsebesíteni sem. Ezért aztán a két testvér megegyezett, hogy a hatalmat egymás között igazságosan felosztják. Az egyikük – aki a tatárok őse volt – a birodalom nyugati oldalára költözött és azt uralta. A másik – aki a mongolok őse volt – a birodalom keleti részét uralta.

Magyar vonatkozás: közvetlen magyar kapcsolat nem mutatható ki. Ugyanakkor, igen elgondolkodtató az a tény, hogy az ujjurok a magyarokat rokonaiknak tartják. Íme, egy közismert ujjur vélemény⁸: „Az ujjur nép őslakos Ázsiában, eredetükről az a legenda járja, hogy élt Közép-Ázsiában két testvér, „10 ujjur” és „9 ujjur”. Tőlük származik e pusztai nép két csoportja: a kínai Hszincsiang területén élő népcsoport a „9 ujjur” népe, míg a „10 ujjur”, az onogurok Európába vándoroltak, s ők a magyarok ősei – tartja a máig is élő legenda. Az ujjurok a mai napig számon tartják a magyarságot, mint távoli rokonokat. 14 milliónak tudjuk az Európában élő magyarok számát, mi Kelet-Ázsiában 22 millióan vagyunk, így a törzs leszármazottait 36 milliós lélekszámúra becsüljük.”

Japán szigetek betelepülése

Esemény: Szahalín és Hokkaido szigetek betelepülése.

Forrás: Ainu legenda

Két ikertestvér ifjú a törzsével vadászni indult, az Amur-folyó vidékéről. Hirtelen megláttak egy hatalmas és szépséges szarvast. Nyomába eredtek, de nem tudták utolérni. Egyszer csak, amikor kiértek egy hatalmas tó vizenyős partjára⁹, a szarvas hirtelen eltűnt a szemük elől. A

⁵ Fekete hunok = európai, vagyis nyugati hunok. Fehér-hunok = közép-ázsiai, vagyis keleti hunok.

⁶ Arany Horda szétválása = nyugati fehér és keleti kék hordára.

⁷ Abul Ghazi Bahadur, XVII. századi hvárezmi kán és történész.

⁸ Mukliszi Juszupbek, ujjur történész

⁹ Feltehetően a mai Tatár-szoros – akkor még az Amur-folyó sekély deltájához tartozó – területére.

két testvér kereste a nyomát, de nem találták. Mivel nem tudtak megegyezni abban, hogy a szarvas merre menekülhetett – és közben el is tévedtek – így különváltak. Egyikük¹⁰ (Nivkina?), a saját kísérelével nyugat felé indult. Ők, néhány nap alatt rátaláltak régi otthonukra¹¹. A másik, akinek a neve Aioina¹² volt, kelet felé indult, és kísérelével átkelt a vízenyős részen¹³. Ott, egy új-ismeretlen vidékre lelt, ahol letelepedtek, és amit Ezdo¹⁴ szigetének nevezték.

Magyar vonatkozás: egyértelmű magyar kapcsolat nem mutatható ki. Ugyanakkor, a történet arra utal, hogy ilyen „új hazát mutató szarvasos legendák” egykor túlterjedhettek a Fekete-tenger és Bajkál-tó közötti „szarvas-ábrázolásos” területeken. Fontos tény lehet, hogy az a nivhki népcsoport (amelyekből egykor az ainuk kiváltak), a Bajkánon túli hsziungnuk-kal voltak szomszédságban. Akiket viszont a hunok őseként tartanak számon. A japánok, pedig a magyarokat = a hunok egyik „nyugatra szakadt” leszármazottjának tekintik.

Hantik északra vonulása

Esemény: IX. század körül, amikor a hantik délebről a Pecsora-vidékére települtek.

Forrás: hanti legenda.

Egy vadászó testvérpár, az egész törzsükkel együtt kivonult rénszarvas vadászatra. De csak egyet találtak, amely mindig kitért előttük és észak felé csalogatta őket. Amikor már majdnem beérték, a rénszarvas hirtelen megugrott és köddé vált. Körbe tekintve észrevették, hogy ezen a tájon sokkal több a szarvas, mint régi otthonukban. Ezért úgy határoztak, hogy itt fognak letelepedni. Ez akkoriban történt, amikor először kezdett havazni arrafelé.

Magyar kapcsolat: a hantik (osztjások) nyelvét hasonlóan finn-ugor besorolásának tekintik, mint a magyarokét. A IX. század környékén még Baskíria¹⁵ (Magna Hungaria) északi szomszédságában éltek. Akkor kezdek északabbra vonulni a Pecsora-folyó vidékére, amikor a Kazár Birodalom megtámadta déli szomszédjaikat¹⁶. Akkortájt, amikor a közeli területekről¹⁷ némely magyar törzsek is nyugat felé indultak. A közhiedelemmel ellentétben, a hantik eredetileg európaiak, Ugyanis, a Pecsora-folyó és az Urál nyugati fele közti részen éltek, hosszú időn át a Novgorodi Fejedelemség fennhatósága alatt. Ez volt az a népesség, amelyről a régi krónikák „jugor, jugra” (nem ugor, ougor!) néven említettek. Csak a XIII. századtól települtek át (orosz nyomásra) az Urálon túlra, Nyugat-Szibériába. Ahol, erdei vadászó-halászó népként tudtak csak fennmaradni, mivel a sztyeppei és ligetes vidékeket már más népek uralták.

*

¹⁰ Egyes változat szerint Nivkina, az Amur-deltájában élő nivkhi népesség mitikus hőse.

¹¹ Feltehetően visszatértek az Amur-folyó delta-vidékére.

¹² Aioina = Hokkaidó szigetén élő ainuk mitikus hőse, aki a legendájuk szerint őket a Japán szigetekre vezette.

¹³ Az ainuk közel 10 ezer évvel előbbi bevándorlásakor a Tatár-szorost még nem öntötte el a tenger.

¹⁴ Ezdo = Szahalin és Hokkaido szigetek régi elnevezése. Szahalin = Északi Ezdo. Hokkaido = Déli Ezdo.

¹⁵ Juliánusz barát – a XIII. században – itt élő magyar nyelvű népességgel találkozott.

¹⁶ Baskírokat, akik az északabbra lakó komikat a hantik irányába szorították.

¹⁷ A magyar krónikák szerinti fekete magyarok, a Volga-Káma-Vicsegda vidékéről.

MÁSODIK RÉSZ: Szarvas-emberek legendája

Ide sorolódnak azok a misztikus történetek, amely a szarvasok és emberek egykori „közös származására”, „testvériségére vagy rokonságára” utalnak. Ezen legendák közös motívuma, hogy a „mágikus szarvas” képes emberré változni. De ha az emberek ilyen lénnel nem bánnak „emberségesen”, akkor a „természet erőinek” büntetését vonják magukra.

Szarvas-lány legendája

Esemény: Bugu-törzs származás-legendája

Forrás: Isszik-Kul vidéki (észak-kirgiz) helyi legenda

A mítosz szerint, egyszer a vadászok – egy távoli erdőben – szarvasnak öltözött fiúra és leányra leltek. A fiú ellenállt, ezért megölték. A leányt pedig magukkal vitték és felnevelték. Idővel az egyik helyi híres vadász feleségül is vette. A leány csak arra kérte a jövendőbelijét, hogy csak akkor lépjen mindig a jurtába, ha előtte beszél vagy kopog az ajtón. A férje megígérte, és úgy is tett. De egyszer, amikor egy vadászaton megsebesült, elfeledkezett az ígéretéről. Csak a vérző karjára figyelve, jelzés nélkül belépett a jurtába. Legnagyobb meglepetésére a felesége helyett egy szarvast pillantott meg a jurtában, aki egy szökkenéssel onnan kiugrott, és eltűnt az erdőben. A vadász pedig sehol sem találta a feleségét, aki eltűnt. Néhány hónap után ismét vadászni ment. Megpillantott egy szarvast, de az hirtelen elszaladt. De ahol a szarvas előzőleg a fűben ült, egy gyermeket talált. Hazavitte és felnevelte. Tőle származtatják a Bugu-törzset.

Magyar vonatkozás: a régi népek származás-legendáinál megfigyelhető egy ismétlődő totem-történet. A szarvasos eredet vagy totem (illetve az ilyen ábrázolás), a Kárpát-medence és Altáj közötti térségben volt a legelterjedtebb. E két határvidék között különösen gyakori a szkíta szarvas-ábrázolás.

Számi szarvas-fiú legenda

Esemény: számi (lapp) legenda.

Forrás: Чарнолуцкий В.В.: Легенда об олене-человеке. 1965. alapján.

A Szarvas-anya egyik szarvas-fia elhatározta, hogy az emberekhez csatlakozik. Amikor felnőtt, levette szarvas-ruháját és emberi formát vett. Épített magának egy lakhelyet, ahol az embereket fogadta. Az emberek befogadták, sőt még egy helyi lány is hozzáment feleségül. A szarvas-fiú csak azt kérte a feleségétől, hogy vigyázzon a szarvasbőr ruhájára, tartsa tisztán: Nehogy idegen szagot kapjon, mert azt a ruhát viselte vadászatkor, azzal álcázta magát. De egyszer a felesége nem ügyelt a gyermekeire, akik összemaszatolták ezt a ruhát. Így, a szarvas-fiú, amikor a vadászatra menve a ruhát felöltötte, utána már nem tudta levenni a szarvas-öltözetet. Mivel így nem mehetett vissza a falulába, ezért eltűnt az erdőben és szarvas maradt örökre.

Magyar vonatkozás: közvetlen kapcsolatokat nem lehet fel. Ugyanakkor tény, hogy a számi népek nyelve is a finn-ugor nyelvcsaládhoz sorolódik. A történet hasonló a kirgiz szarvas-lány legendához annyiban, hogy „ha az emberré vált szarvast” ténykedésében megzavarják, akkor szarvassá visszaváltozva már nem tud többé emberi alakot öltöni.

Számi szarvas-anya

Esemény: számi őstörténet és hitvilág

Forrás: Чарнолуцкий В. В.: О культе Мяндаша. Скандинавский сборник.-XI.-Таллин. 1966.

Hogy kicsoda Szarvas-anya (Mjandas)? Azt senki sem tudja. Egyesek szerint egy szarvas-férfi és egy földi-nő házasságából született. Mások szerint, az égből ereszkedett le. Úgy vélik, hogy a Szarvas-anya volt az, aki tanította a számikat, hogy miként kell csapdákat állítani. De szigorúan megtiltotta, hogy alvó szarvast, vagy a csorda vezérét bántalmazzák. A számik úgy tartották, hogy az ő népük is a Szarvas-anyától származik. Az öregek is azt mondják: nem mese ez, hanem a teljes igazság. Ameddig a Szarvas-anya él, addig él a föld, addig élnek az emberek is. De amikor eljön a Menydörgés istene (Mjermec), akkor a világnak is véle lesz. Mert, amikor az első nyilát kilövi (a Szarvas-anyára): a folyók visszafelé kezdenek folyni, a hegyek mélyéből tűz árad, és a tengerek kiszáradnak. Amikor a második nyila a két arany agancs között annak homlokába fúródik: tűz árasztja el a földet és minden jég elolvad. Amikor pedig a Menydörgés istenének kése a Szarvas-anya szívébe hatol, lehullnak a csillagok, kihuny a Hold, a Nap fénye kialszik, és a föld szétporlik. Reménykedjünk, hogy a Menydörgés istene sohasem éri utol Szarvas-anyát.

Magyar vonatkozás: ilyen összefüggés nem ismert. Talán csak annyi, a régi néphiedelem szerint a világvége egyik fontos kezdő mozzanata, amikor az az égből csillagai is össze-ütköznek. Vagyis, ahogy a legenda tartja: a „Szarvas csillagképet, az őt „üldöző” Kaszás (Orion) beérné.

Jutalom és büntetés

Esemény: Jirkap-vidéke nevének eredete (Szindor-tónál).

Forrás: Коми легенды и предания. Коми кн.изд-во, Сыктывкар, 1984.

Az első legenda szerint, élt valamikor egy Jirkap nevezetű komi vadász Koni-ban. Egyszer, amikor a Szindor-tónál halászott, észrevette, hogy a tavi Vízi-szörny megragadta az Erdő-szellemet és le akarja rántani a mélybe. Jirkap a szarvas-formájú Erdő-szellem segítségére sietett. Myilával rálőtt a Vízi-szörnyre, aki elengedte az áldozatát. Az Erdő-szellem ezért (hálája jeléül) megmutatta az a csodás fát, amely néki boldogságot hoz. Ugyanis, az ilyen áldott-fából készített eszköz, szinte erőfeszítés nélkül segítette a tulajdonosát, elég volt valamire gondolnia, és már teljesült is. Jirkap pedig a csodás fából sílécet fabrikált, amely erőfeszítés nélkül még a „vízen is képes volt siklani”, minden akadályt kikerült vagy átugrott, ezen még a leggyorsabb vadat is utolérhette. Ismert olyan legenda változat is, amely szerint: ezért a jutalomért az Erdő-szellem arra kérte Jirkapot: ezután nem bántsa az erdőbeli kék szarvasokat.

A második legenda ezt a történetet folytatja. Egy napon, az egyik falusi szomszédjától (aki boszorkány volt) meghallotta: hogyha elejt egy kék szarvast, ő lesz a világ legsikeresebb és legszerencsésebb vadásza. Másnap, amikor a kék szarvas megjelent a falu határában, Jirkap felpattant a síléceire és utána eredt. Hiába menekült a szarvas, Jirkap a csudálatos sílécén utolérte. Ekkor, a kék szarvas átváltozott egy csudálatos lánnyá és kérlelte a vadászt, hogy hagyja meg az életét. De Jirkap a dicsőségre vágyott, ezért, amikor a lány újra visszaváltozott szarvassá, akkor megölte és kivágta a szívéét. Amit elvitt a boszorkányhoz, aki pedig Jirkapot a legszerencsésebb vadásszá bűvölte. Ugyanakkor, ezzel a cselekedettel Jirkap elvesztette azt az erőt és szerencsét, amit az Erdő-szellemtől kapott. A legközelebbi vadászatán a síléce már

nem engedelmeskedett. Egy gyors siklás alkalmával az egyik síléc beakadt... a tó jegébe fagyott fatörzsbe, és leszakította Jirkap lábát. Aki alatt a jég is beszakadt, és borzalmas halállal fizetett embertelenségéért, a szentnek tartott kék szarvas meggyilkolásáért. Más változat szerint, az irigy szomszédok gyengítették meg a síléc szíját, hogy leszakadjon Jirkap lábáról, és így a vékony jég beszakadjon alatta. Mivel tudták, hogy a tiltott kék szarvasra indul vadászatra.

Magyar vonatkozás: a komi népek a X. században még a Káma-Vljatka folyók vidékén éltek, a Volgai Bolgár-ország és Nagy-magyarország (Magna Hungaria) északi szomszédságában. A legenda szerinti területet a XI. században érhatték el, amikor északabbra húzódtak.

Viborgi szarvas-legenda

Esemény: nem határozható meg.

Forrás: helyi legenda.

Egy régi legenda szerint, egykor – még a karélok lakta időben – egy csapat vadász hófúvásba került. A szélfúttá porhó úgy belepte őket, hogy képtelenek tovább menni. Közben farkasok ólálkodtak körülöttük, támadásra készülve. Látván kilátástalan helyzetüket, a vadászok már csak a gyors halálban reménykedtek (más változat szerint imádkozni kezdtek). Ekkor megjelent egy hatalmas jávorszarvas, és a farkasokra rontott. Patájával rúgta-vágta a támadókat olyannyira, hogy sok támadót megölt. A szarvas is megsebesült, de futásával maga után csalogatta az életben maradt farkasokat. Így a vadászok megmenekültek, és épségben hazatérhettek. A régiek szerint, a Szarvas-anya segíthette így a vadászok megmenekülését. Az viszont tény, hogy Viborgban a jávorszarvast ma is tisztelet övezi. Azt mondják, hogy aki megsimogatja a viborgi jávorszarvas-szobor patáját, a vissza fog térni Viborgba.

Magyar vonatkozás: közvetlen kapcsolat nem mutatható ki. Hasonlóság csak annyi, hogy a karélok nyelvét is finn-ugor nyelvcsaládhoz sorolják. Valamint, náluk is tisztelet övezte a szarvast, totemállatnak tekintették.

*

HARMADIK RÉSZ: Népeket vezető Csodaszarvas

Egy népnek vagy vezérének utat mutató „szarvasos mondák” is igen gyakoriak. Ugyanakkor feltűnő az a hasonlatosság, amely egymástól távol élő (talán kapcsolatban sem álló) népek mondái esetében ez érzékelhető. Ilyenkor nem kizárt, hogy a hőstörténetek esetében egyfajta átvételről lehet szó, ami elég gyakran előfordul mesék és legendák esetében. Érdeemes néhány olyan történetet megismerni, amely az előző kötetből kimaradt.

Dunai gázlőhelyet megmutató szarvas

Esemény: VII. századi bolgár bevonulás a Duna-delta vidékére.

Forrás: régi bolgár legenda

Kuvrat bolgár kán¹⁸ vadászni indult öt fia¹⁹ és egy lánytestvérük (Huba) társaságában. Amikor a Dunához érkeztek egy ezüstszarvast pillantottak meg. Amely, annyira megigézte a férfiakat, hogy azok nem lőttek rá, csak csodálva nézték. A szarvas ekkor átkelt a folyó túloldalára, s így megmutatva nekik egy titkos gázlót. Amelyen aztán Kuvrat hadai átkelhettek az avarok ellen.

Másik változat szerint: sok évvel később Aszparuh²⁰ – a bolgár hadak élén – ezen a gázlón kelt át a folyón, amikor a bizánciak ellen vonult, kiűzve őket az Al-Duna vidékéről. A népi hiedelem szerint ez a dunai gázló: Preszlavec (mai nevén: Priszlav, Nufáru) környékén lehetett.

Magyar vonatkozás: Kuvrat által alapított bolgár-onogur birodalom szomszédságában magyar törzsek is éltek. Akik, később – a kazárok szövetségeseként – ezt a birodalmat több részre szakították. Ezáltal, utat nyitva a későbbi nyugat felé vonulásukhoz (Etelköz eléréséhez). Ez a legenda nagyon hasonlít a gótok, hunok és kozákok „meótiszi átkeléséhez”, a hun-avarok pannóniai bevonulásához.

Rahói szarvas-járás

Esemény: az 1222 évi tatárjárás.

Forrás: Rahó vidéki néphagyomány

Egy szájhagyomány útján terjedő legenda szerint, ha Rahó északi útján szarvasok rohangálnak: az nagy bajt jelez. Azt, hogy a Tatár-hágón át nagy létszámú ellenség közeleg kelet felől. Azt mondják, hogy ez így volt akkor is, amikor a tatárok egykor a hágón át betörték Magyarországra. És – állítólag – rémült szarvasok jelezték azt is, amikor 1944-ben az orosz csapatoknak sikerült áttörniük a Tatár-hágónál az Árpád-vérvonalat.

¹⁸ Kuvrat kán (605-665), az onogur-bolgár birodalom létrehozója, uralkodója. Aki az avarokat visszaszorította a Kárpát-medencébe, elfoglalta a Duna-delta vidékét.

¹⁹ Alcek, Aszparuh, Bat Baján, Kotrag és Kuver.

²⁰ Aszparuh = Kuvrat fia, a Dunai bolgár Állam létrehozója.

Ismeretes a legenda jámbor-népmesei komolyságú változata is. Amely szerint: az „Árpád-vezette” bevonulás idején, néhány szarvas (vagy csak egy fehér szarvas) a Tatár-hágótól Rahó irányába vonulva mutatta az utat Árpád hadainak, és a vele vonuló fekete magyaroknak.

Magyar vonatkozás: a történetből egyértelműen kitűnik. Ugyanis a legenda szerinti térség: egykor a magyarság határvédelmi gyepű-vidéke volt. Valamint, a Tatár-hágói betörések is valós, a magyarság életét alapvetően meghatározó eseményekre utalnak.

Szarvas-házi legenda

Esemény: egy közeli faluból történő régi elmenekülés.

Forrás: ruszin (zsdenievói) legenda.

Valamikor régen, vad és kegyetlen törzs támadt a közeli településre. Aki csak tudott fegyvert fogott, hogy harcoljon a támadókkal. De a hatalmas túlerő miatt az ellenállás hiábavaló volt. Ezért, aki életben maradt – néhány család – hirtelen összeszedte a holmiját és bevetette magát az erdő rengetegébe. Menekültek, amerre láttak. Majd, amikor rájuk esteledett és teljesen sötét volt, már azt sem látták, hogy merre rohannak. Csak az előttük hallatszó csörtetések zaja irányában futottak. Már késő éjszaka volt, amikor kijutottak egy csendes tisztásra. Az ellenség zaját már nem hallották, és mivel sűrű köd borult a tájra, így végre csendben meghúzódhattak, lepihenhettek. Reggel, amikor a nap felkelt, a köd is elosztott. És, egy csodálatos, lucfenyőekkel tarkított erdőség tisztását látták maguk körül. Friss-bő fűvel borítva, csörgedező forrással és egy kisebb patakkal. Madarakkal és halakkal gazdagon, erdő tele ehető gyümölcsökkel és gombákkal. Amikor kicsodálkozták magukat és körülnéztek, meglepve tapasztalták, hogy nem egymás nyomát követve jutottak ki erre a csodálatos helyre. Hanem az előttük futó szarvasok és őzek nyomában, akik így mutatták nekik a menekülés útját. Mivel látták, hogy a helyet sűrű erdő veszi körül, biztonságban érezték magukat. Elhatározták, hogy itt építik fel új falujukat. E legenda több változatban is megismerhető. Némelyik, még a menekült családok neveit, sőt utódait is felsorolja. Más változatok részletesen taglalják a menekülés körülményeit.

Magyar vonatkozás: a település neve: régebben Zsdenevo (Várákózó?), újabban Zsdenievo. A XIX. században kapott magyar neve: Szarvas-háza, amely az egykori legendára emlékeztet. Ez terület a XV. században királyi birtok és vadászterület volt, a Kárpátok gyepűjéhez tartozott.

Szarvaskő legendája

Esemény: a tarjáni gyepűvidék megszállása.

Forrás: helyi legenda.

Amikor a honfoglaló magyarok Eger vidékét járták, a Tarján törzs egy kisebb felderítő csapata elindult észak felé, hegyek között kanyargó ösvényen. Hirtelen egy szoroshoz értek, amely közelében egy furcsa szikladomb meredezett. A csapat itt hirtelen megtorpant, mert a szikla tetején egy szarvast pillantottak meg. Amely, nem feléjük tekinthetett, hanem a másik irányba, ahová az ösvény vezetett. A csapat vezére ezt igencsak furcsállotta, ezért néhány harcosát előre küldte, hogy kikémleljék az utat. Akik fertály óra múlva visszatérve jelentették, hogy sziklán túl egy idegen sereg táborozik, erős védelemmel. A csapat vezérében ekkor tudatosodott, hogy ha nem figyel a szarvasra, akár csapdába is eshettek volna. Hírnököt

küldött a főszereghez, majd amikor erősítés érkezett, az ellenséget egy szűk völgybe szorították és megadásra készítették.

Magyar vonatkozás: a honfoglalást követően az Egertől északabbra-nyugatabbra lévő erdős terület a Tarján-törzs számára kijelölt gyepűvidékhez tartozott.

*

NEGYEDIK RÉSZ: Csodaszarvas jelölte helyek

Ide sorolhatók azok a „szarvasos történetek”, amely valamely jeles személyiséggel történtek. Akik, ennek hatására valamely nevezetes helyet alapítottak (vagy a település hozzájuk kötődött). Ezért, a helyi lakosság később szimbólumként, vagy hivatalos jelképként tekintett erre a „legendás szarvasra”. E vélekedést – a legendákon túl – jól „igazolják” az ilyen települések szarvasos pecsétjei, címerei, zászlói és helynevei, valamint neves köztéri szobrai.

Szambiri sebesült szarvas

Esemény: Szanbir eredeti címerének ábrázolása (nyíllal átlőtt nyakú szarvas)

Forrás: szambiri helyi legendák

A nyílvevővel átlőtt nyakú szarvas – a legrégebbi városi címer pecsétjén – többféle legenda forrása. Egyik szerint, az 1241-es tatárjárás borzalmaira utal, amikor a betörő ellenség még az erdő vadjait is kiirtotta. Más változat szerint, ha valaki egy nyíllal átlőtt nyakú szarvast lát a város közelében az váratlan ellenség vagy csapás közeledtét jelenti. Harmadik legenda szerint, ez annak a szarvasnak az ábrázolása, amelyet Bona Sforza lengyel királyné 1545-ben sebesített meg a közeli erdőben, amikor a vadászatot rendezett annak öröme, hogy a Szambir városát visszaszerezte. A negyedik változat szerint éppen ellenkezőleg: a lengyel királyné előtti időkre utal, amikor még a város litván igazgatás és elnyomás alatt éltek (szimbolizálva a helyi lakosság sérelmeit). Az ötödik változat pedig a település határvidék-jellegére utal, figyelmeztetve a keleti irányú támadásokra. A hatodik változat szerint a szarvas: az egykor arrafelé élő fehér ougor (fehér magyar, venger, ugor?) népességre utal, akik később bevonultak a Kárpát-medencébe.

Fontos megjegyezni, hogy a város címerében ábrázolt szarvas: idővel „elvesztette az őt sebesítő nyílvevőt”, így az új változatú szarvas-legendák még furcsább történetekkel szolgálhatnak.

Magyar vonatkozások: rokonsági kapcsolatok. Bona Sforza (1518-1548) lengyel királyné egyik lánya: Jagelló Izabella magyar királyné. E lányától született az unokája, aki: Szapolyai János Zsigmond István lengyel herceg. Akit a magyar történelem úgy ismer, mint a későbbi II. János választott magyar királyt és erdélyi fejedelmet.

Berezsányi szarvas-szimbólum

Esemény: Berezsány régi címerei

Forrás: berezsányi helyi történetek, utalások

A város címerét már a XVI. században is egy ügető aranyszarvas díszítette. Ez, az idők során (osztrák, majd lengyel uralom alatt) egy vágató ezüstszarvasra módosult. Amely a szovjet időkben, egy álló ezüstszarvassá merevedett. Újabban, ismét ügető aranyszarvast ábrázol. A hivatalos címer-leírás szerint a szarvas: a város természeti kincseinek gazdagságát, lakóinak szabadság-szeretétét szimbolizálja.

A helyi legenda szerint, az itt élők csak addig szabadok, amíg a címer-szarvasuk aranyszínű és kedve szerint ügethet. Ha csak ezüstsínű, az csak szegénységet jelez. Ha pedig menekül vagy álldogál, az a szabadság hiányára és lakosság kiszolgáltatottságra utal. Némelyek úgy

tartják, igaz lehet az a régi babona, miszerint: a közeli erdőkben fehér szarvassal találkozni, az bajt és veszélyt jelenthet. Mások szerint, az erdőben megjelenő fehér szarvas szerencsét hoz a városra, de csak akkor, ha nem vadásznak rá. Van, akik úgy gondolják, hogy az aranyszarvas: az itt élő igaz népességet szimbolizálja, akik képesek szabadságukért és önállóságukért küzdeni.

Magyar vonatkozás: az első címerét – a város – I. Zsigmond lengyel királytól kapta. Akinek első felesége volt Szapolyai Borbála (Szapolyai János magyar király és erdélyi vajda húga). Valamint, a második házasságából származó több gyermeke közül az egyik lánya, Anna: Báthori István erdélyi fejedelem felesége lett. Míg egy másik lánya, Izabella: Szapolyai János magyar király felesége. Lám, mennyi szálon érintkezhetnek különböző népek történelmei.

Szarvas-kúti segítő szarvas

Esemény: XVII. századi szarvas-kúti (olenyovói) kolerajárvány
Forrás: helyi ruszin legenda

Egy régi legenda szerint, a XVII. század közepén egy orvos jött Szarvas-kútra. Éppen akkor, amikor kitört a kolera-járvány. Az orvos nem menekült el, hanem gyógyította a betegeket, mégpedig elég sikeresen. Azt mondják, hogy a helyi források vizével és a mezőn-erdőben szedett gyógyfüvekkel. Mivel gyakran láttak egy szarvast is az orvos közelében, így sokan azt gondolták: az a szarvas volt, aki megmutatta neki a kolerát legyőző, hatásos gyógyfüveket. A legenda „csodálatos orvosáról” régi-hivatalos leírások is megemlékeznek. Vagyis, ez esetben egy valós történekhez illesztődhetett egy helyi szarvasos legenda.

Magyar vonatkozás: ez a vidék, egészen a XV. század közepéig, magyar királyi birtok és vadászhely volt. Szarvas-kutat (mint települést) csak a XVII. század elején alapították. Addig azon a helyen a hegyi pásztorok legeltettek, itatták az állataikat, oda jártak az erdő vadja is.

Szarvaskút-forrás csodálatos vize

Esemény: azonosíthatatlan Bakony- vidéki történet
Forrás: helyi legenda

„Réges-régen a Bakony-hegyvidéki erdők eme része, a királyné vadaskertjéhez tartozott. Az erdőkben csordogáló egyik forrás friss vize pedig a szarvasok szomját oltotta. Az itteni vadak nemcsak különösen nagytermetűek és szemet gyönyörködtetőek voltak, hanem igen óvatosak is, ezért hosszú ideig nem sikerült az elejtésük. Egyszer aztán az egyik királyi vadásznak sikerült nyilával megsebezni egy gyönyörű szarvasbikát, a forrás közelében. Meglepetésére, a szarvas vérző sebével a forráshoz támolgott, majd ivott annak vizéből. És láss csodát, a szarvas sebének vérezése elállt, a vad visszanyerte erejét és egy szempillantás alatt eltűnt a bokrok-fák között. Amikor a vadász visszament a várba, mindenkinek elmondta ezt a történetet. Meghallva ezt a királyné, szigorúan megtiltotta, hogy a forrás közelében vadásszanak.

A legenda másik változata szerint, ez az esemény Gizella királyné idejében történt. Amely szerint, ez a – pogányoknak is csodálatosnak tűnő – esemény is hozzájárulhatott ahhoz, hogy I. István király éppen Veszprémben emeltette országának első székesegyházát.

Magyar vonatkozás: a történelmi hagyomány szerint ez a terület egykor Veszprém várához tartozó vadászterület, amely az Árpád-házi királyok fennhatósága alatt állt (több leírás szerint a királynék váraként említve).

Szarvas-réti hiedelem

Esemény: régi, helyi megfigyelések eredményeként

Forrás: helyi legenda,

A hiedelem lényege igen egyszerű és kifejező. Mivel ez a terület nehezen volt megközelíthető (anno) és völgyyszerű mélyedése folytán nem volt belátható, így jó védettséget biztosított. Ezért, a környező területekről a szarvasok és őzek itt jól el tudtak rejtőzni. Valamint, mivel itt később értek be az erdei termények is, így itt a telet is jobban át tudták vészelni. Minthogy arrafelé csak a fejeledelem engedélyével vadászhattak, az állatokat kevésbé háborgatták. Ezért, ha errefelé sok szarvas gyűlt össze, az azt sejtette, hogy valami nagy baj van készülődben a környéken.

Más változat szerint a település ukrán elnevezése (Puznyákivci) a hely időjárására utal. Arra, hogy ezen a vidéken a tavasz később érkezik, a vetés és aratás ideje kitolódik. Ezért igyekezni kell a betakarítással, nehogy az erdőben „várakozó” vadak zsákmánya legyen a termés.

Ismert olyan hiedelem is, hogy: a „szarvasok példájára” ide menekült a környező lakosság, ha a településüket ellenség veszélyeztette. Ugyanis, e völgyyszerű mélyedés annyira beláthatatlan volt a környező magaslatokról, hogy jól el lehetett rejtőzni az „idegen szemek” elől. És, „várakozva” kivárni, amíg az ellenség és vész elvonul. Egyfajta középkori „óvóhely”.

Magyar vonatkozás: ez a terület egykor a Rákóczy fejedelem Munkács-környéki birtokához tartozott, annak volt egyik értékes vadász-területe. Innak kapta a régi Szarvas-mező nevet is. A hely ruszin neve (Pozdnyák) egy másik legendát takar, miszerint a környék egykori ura a tatárok elől erre a magaslatra menekült (ahová az erőd vadjai is), és itt várta ki a tatárok elvonulását, mintegy „késlekedve” az uradalmába történő visszatérésben.

Gordói szarvas-címer

Esemény: 1540. címer adományozása a városnak.

Forrás: Grodna-város címereinek leírása

Az 1540-ik évben, Bona Sforza lengyel és litván nagyhercegnő címet adományozott a városnak. Amelyben egy szökkenő aranyszarvas látható, szarvai között egy kereszttel. Vagyis, az úgynevezett Szent Hubert szarvasa. Ez jelképezte a hely természeti gazdagságát, valamint tudatta, hogy ez a terület: a keresztény lengyel uralkodó vadászterülete. Amikor ez a területet orosz cári birodalom bekebelezte, a címeréről is lekerült a „keresztes szarvas”, helyét egy fegyveres lovag és egy bölény foglalta el. A szarvasos címetét csak az újabb lengyel fennhatóság alatt kapta vissza (1918-1939), de az a szarvas már nem szökkenhetett szabadon, mert egy sövény által az útját, amelyen át kellett ugrania. A helyi legenda szerint: gordóiakra akkor jön el a jólét, ha „szarvasnak nem áll útjába sövény, és hordhatja a keresztjét”.

Magyar vonatkozás: rokonsági kapcsolat. Mint már előbb is leíratott, Bona Sforza (1518-1548) lengyel királyné egyik lánya: Jagelló Izabella magyar királyné. E lányától született az unokája, aki: Szapolyai János Zsigmond István lengyel herceg, a későbbi II. János választott magyar király és erdélyi fejedelem.

*

ÖTÖDIK RÉSZ: Szarvas jelölte rokonhelyek

Ide sorolhatók azok a „nem-magyar” szarvasos legendák, amelyek olyan területeken születtek, amelyek – a magyarokat említő krónikák szerint – egykor, az ősi magyarsággal kapcsolatban állhattak. Vagy, amely egykori lakossága kapcsolatban állhatott a régi magyarsággal.

Velau szarvasos címere

Esemény: 1440. Velau címerének adományozása.

Forrás: Címer-leírás és helyi legenda.

A város akkor kapta „szarvasos címerét”, amikor csatlakozott a Kelet-porosz szövetséghez. A szarvas-fej a város közeli folyót szimbolizálja, amely neve az akkori-ottani nyelveken szarvast jelentett, úgymint: Alna, Alne, Alle (óporosz), Elnias (litván), Alnis (lett). A legenda szerint, ez a folyó volt a környék szelíd szarvasainak itatóhelye. A címerben ábrázolt szarvas-fej agancsai közé a XV. században illesztettek egy hatágú csillagot is. Amely a város többszöri csodálatos megmenekülését segítő isteni támogatásra utal. Valamint arra, hogy ekkortól került a város: katolikus lengyel fennhatóság alá. Más változat szerint ezzel tompították a pogány jelleget, mivel a betlehemi csillaggal kiegészített szarvas: Jézus Krisztus egyik szimbóluma.

Magyar vonatkozás: Velau városát irányító Német Lovagrend hatalmát IV. Kázmér lengyel király törte meg. Ezzel Kelet-poroszországot is uralma alá vonta. IV. Kázmér király felesége: Habsburg Erzsébet hercegnő, aki Albert német-magyar-cseh király leánya volt. Az egyik fiuk pedig: II. Ulászló cseh-magyar király. A Velau város és környékét egykor uralmuk alatt tartó Német Lovagrendet pedig egykor még II. András magyar király engedte be Dél-Erdélyben, akiket ő is üzött ki onnan, amikor azok elszakadásra törekedtek (ugyanis, király parancsait nem teljesítették, területeket foglaltak, fegyverrel is felléptek a magyar királyi hatalom ellen).

Jelegi szarvas-címer

Esemény: 1781. Jeleg város jelképének hivatalos jóváhagyása.

Forrás: Jeleg város zászlójának és címerének egykori leírásai és legendái.

A régi orosz történeti leírások már 1146-ban megemlítik ezt a települést, melyet akkoriban már a polovecek (ligetes-sztyepei kunok) laktak. Az a népesség, akiknek egy része már Kijev környékén csatlakozott a Kárpát-medencében vonuló magyarokhoz. Ez a terület, a XV. századig egyfajta helyi önállósággal rendelkezett, és az akkori Muróm-Rjazany Kánsághoz tartozott²¹). Amely, a XV. század végén került moszkvai fennhatóság alá, és határvédelmi területként (gyepűvidékként) szolgált a tatárok ellen. A terület legelső szarvasos zászlója, majd címere (és az előbbi korból származó pecsétje) az egykori helyi vadászó ugor népességre utal. Akik – a polovecekkel ellentétben – gyakran vadásztak az erdőben, míg a polovecek többnyire a maguk tartotta-tenyésztette állatokat fogyasztották.

²¹ Valójában a régi kazár birodalom maradványa, a környező helyi ugor és bolgár népességek szövetségén alapuló feudális államszerkezet.

Magyar kapcsolat: az ottani ásatások leletei arra utalnak, hogy azon a helyen egykor szarmaták éltek, akik később nyugatabbra vonultak (Kárpát-medencébe, az Alföld vidékére). Korabeli tudósítások, szláv krónikák és oklevelek igazolják, hogy arrafelé (a XV. században) magyarul beszélő nyelvű ugor néptörzsek települései voltak. Véleményük szerint, e terület közeléből indulhattak a magyar törzsek is (VIII. században) nyugat felé. Ettől északabbra a finnugor nyelvű megszerek, mozsarok és mescserek éltek – akik a XI. századra onnan „eltűntek”- de a régi leírások és krónikák (valamint a helynevek) őrzik emléküket. Sok kutató szerint ezek lehettek az elvándorolt magyarok (Lásd: megszer, mescser = megyer, vagy mozsar, mojar = magyar). Az is tény, hogy, a X. században arrafelé éltek ugor-nyelvcsoporthú mordvinok is. Akik később keletebbre kényszerültek (szláv nyomásra) a mai helyükre.

Bolcik-forrás legendája

Esemény: azonosítatlan

Forrás: belorusz (konsztatinovoi) helyi legenda.

Sok száz évvel ezelőtt, a közeli tó partján élt egy öreg favágó. Vele élt unokája, az ifjú Janka. Aki gyorsan cseperedett, akit a természet nagy erővel és tiszta szívvel ajándékozott. Már 17 éves korában ő volt a vidék legpontosabban lövő íjásza és legszerencsésebb vadásza. De egyszer, amikor kora hajnalban vadászni ment, egész nap hiába járta az erdőt, egyetlen vadra sem lelt. Már a nap is nyugovóra készült, amikor hirtelen a távolban meglátott egy hatalmas jávorszarvast, gyönyörű elágazó agancsokkal. Janka halkán megbújt a lombok között, becélozta a csodálatos vadat és kilötte rá nyilát. De egy leveles tölgyfa-gally valahogy a nyilat kissé kitérítette és a szarvast nem sikerült leterítenie, csak megsebesíteni. Szarvas a bozótok közé futott és menekült nyugat felé. De Janka sem volt rest és üldözőbe vette a szarvast. Már egészen félhomály volt, amikor egy tisztáson rátalált. Felemelte a nyilát, hogy megadja a szarvasnak a kegyelemlövést, de ekkor a szarvas emberi hangon megszólalt: „Ne ölj meg, Janka! Ha élve hagysz, hosszú és boldog életet adok neked”. Janka ezen annyira meglepődött, hogy az íját is elejtette. Hitte is, nem is, amit a szarvas mondott, de mivel jószívű volt, nem bántotta. Ekkor a szarvas a bal mellső patájával a földre dobantott, ahonnan soha nem látott tisztaságú és friss illatú forrás tört a felszínre. Ekkor a szarvas így szólt: „Igyál ebből a vízből Janka, és hosszú ideig fogsz élni! Minden korty két hónappal hosszabbítja meg az életedet.” Majd azt is mondta neki, hogy a forrást őrizze meg, és e helyet csak jó szándékú, tiszta szívű embereknek mutassa meg. Janka megígérte és ezután boldogan élt. Idővel feleségül vett egy helybéli kedves leányt, gyermeke is született. Akinek a Konstantin nevet adták, és akiről – később az utódai – a faluvá terebélyesedett családi tanyájukat elnevezték Konstantinovó-nak.

Magyar vonatkozás: közvetlen kapcsolat nem mutatható ki. Ezen a területen, a VI. századi szláv beáramlásig főleg balti és finnugor népek éltek. E terület egy ideig a Német Lovagrend uralma alá került. Akiket még II. András magyar király engedte be Dél-Erdélyben, akiket ő is üzött ki onnan, amikor azok elszakadásra törekedtek (király parancsait nem teljesítették, területeket foglaltak, fegyverrel is felléptek a magyar királyi hatalom ellen). A Német Lovagrend uralmát IV. Kázmér lengyel törte meg, akinek felesége volt: Habsburg Erzsébet hercegnő, Albert német-magyar-cseh király leánya. Az egyik fiuk pedig: II. Ulászló cseh-magyar király.

Pharnavaz király szerencséje

Esemény: azonosítatlan esemény, legenda.

Forrás: Leoni Mroveli XI. századi grúz krónikás: „Kartli életéről” kivonatosan.

Pharnavaz király egy éjjel álmot látott. Egy lakatlan házban volt, ahonnan ki akart jönni, de sehogy sem tudott. Egyszer csak a nap fénye kívülről bevilágított az ablakon. A fény

átölelte őt és kimenekítette a házból. Ekkor felébredt. ... Ezen a napon vadászatra indult, egymagában a digomi mezőn²², ahol észrevett egy szarvast és üldözőbe vette. Nyilával rálőtt és el is találta. A szarvas még futott egy keveset, majd lezuhant egy szikláról a mélybe. ... A király utána ereszkedett, és ahol a szarvas tetemét megtalálta észrevett egy kövekkel berakott barlang-nyílást. ... Kibontotta a köveket, bement a barlangba, ahol számtalan arany- és ezüst-tárgyra lelt. És, e barlang belseje nagyon hasonlított az álmában látott ház szobájára.

Más változat szerint, a szarvas nem zuhant le a szikláról, hanem eltűnt. A király sem a szarvas teteménél talált rá a barlangra, hanem ott, ahová a célt tévesztett nyílvesszője repült.

Magyar vonatkozás: a Kaukázus hegyvonulat északi oldalán van az a terület, amit Kum-magyariának neveztek, (Kuma-Kubán folyó és a Szal-Manicsi Hátság közötti terület). Ahonnan, a rege szerint Hunor és Magor átkelt a Meotis-mocsarán. Valamint ez a terület, ahol a magyarok egy része a Kaukázus előterébe „szorult” (míg a többiek nyugat felé vonultak).

Krími szarvas-legenda

Esemény: azonosítatlan

Forrás: krimi legenda, többféle változatban

A legenda szerint, ez a szarvas igen különleges és egyedülálló volt. Nappal nem különbözött a többi szarvastól. De amint az első csillag megjelent az égen, a szőre aranyszínűre változott. Az emberek között az a hír járta, hogy aki megérintette ezt a szarvast, az meggyógyult. Ha pedig szerencsétlen volt, a bánata is elhagyta. Élt arrafelé egy király, akinek mindene megvolt. Egészség, pénz, boldogság, gyönyörű feleség és sok egészséges gyermek, hatalom és dicsőség. De miután hallott erről a szarvasról, elhatározta, hogy megszerzi mindenáron, és a bőréből aranyszínű palástot készíttet magának. Ezért kihirdette, hogy aki elhozza a szarvas bőrét, az nagy jutalomban részesül. De senki sem vállalkozott arra, hogy egy egészséget visszaadó szarvast legyilkoljon. Így aztán a király elhatározta, hogy maga ejti el a szarvast. Szolgáival és katonáival a szarvas keresésére indult. Hosszan vándoroltak hegyeken-völgyeken át, de nem lelték. Már éppen úgy döntött a király, hogy hazamennek, amikor az esti félhomályban megpillantotta az erőből kijövő aranyszörű szarvast. A király és egész kísérete a szarvas nyomába eredt, aki eltűnt az erdőben.

Sokáig keresték-üldözték, míg mindannyian szétszóródtak az erdőben. Egyszer csak a király megpillantotta a szarvast és nyilával lábon lőtte. Ekkor észrevette, hogy egyedül van a kísérete lemaradt tőle. A szarvas után eredt, a vérző nyomokat követve, de egyre inkább eltévedt a sötét-sűrű erdőben. Az ágak és tüskék felsebeztek, majd hirtelen megbotlott és a szikla pereméről a mélybe zuhant. Hogy meddig feküdt eszméletlenül, nem tudta, de amikor eszéhez tért, iszonytató fájdalom járta át testét. Érezte, hogy szinte minden csontja összetört, szólni-mozdulni sem tudott. Halálra vártan átfutott elméjén az egész élete. Megvilágosodott előtte, hogy az, amit ő eddig értékesnek tartott, az semmit sem ér az egészséghez és az élethez képest.

Hirtelen észrevette, hogy a sebesült szarvas ott ál mellette. Azt hitte, hogy most széttapossa, agyonharapja, ezért lehunyva a szemét, várta a végzetét. De ekkor úgy érezte, mintha meleg járná át testét, és a fájdalma enyhülne. Felpillantott és látta, hogy a szarvas az ő sebeit nyalogatja, és ahol hozzáér a testéhez, ott a sebei begyógyulnak, csontjai összeforrnak. Ekkor

---

²² Feltehetően Armazi környéki, eddig azonosítatlan terület.

a király – látván a kegyes, irgalmas és megbocsájtó szarvast – elszégyellte magát szörnyű kapzsiságáért és kegyetlenségeért. Úgy érezte, hogy az Ég adott néki még egy esélyt, hogy a bűneit jóvátegye. Fogta hát a szarvas lábából kimeredező nyílvevesszőjét és kihúzta, a szarvas sebét pedig saját kendőjével bekötötte. Majd mindketten elindultak, a szarvas mutatta a kivezető utat. Amikor a király saját kíséretére rátalált a szarvas eltűnt.

A király, miután visszatért katonáihoz és szolgálóihoz, hallgatott a történetekről. De ezt követően szigorúan megtiltotta, hogy erre a szarvasra vadásszanak, vagy de még az erdejében sem háborgathatják. Azt mondják, ez a király egykor a kurgánok vidékén élt. Némelyek szerint ez az Olenyivka (Jelenovka) környékén történhetett. De mivel ilyen nevű helyből több is van a Krímben, így a „pontos helyszín” igencsak bizonytalan.

Magyar vonatkozás: a magyar Hunor és Magor aranyszarvas legenda is a Meotisz-mocsarain (vagyis Kercsi-szoros környéki) átkelésre és a Krím-félszigeti bevonulásról emlékezik meg. Hasonlóan, ahogy az előző kötetben ismertetett gót, hun és kozák monda is. Vagyis, e legenda helyszíne az előbbiekével megegyezik.

Szamara városának címere

Esemény: Timur, tatár kán uralkodása.

Forrás: helyi legendák

Egy helyi legenda szerint, Timur tatár uralkodó elfoglalta ezt a várost, 1391. körül. Győzelmét, a folyó partjához közeli magaslaton ünnepelte meg. Öröme nem tartott sokáig, mert hamarosan meghalt szépséges lánya. Akit, e magaslaton temetett el úgy, hogy sírjára köveket hordatott, még magasabbra emelve ezt a kiemelkedést. Mondják, a szépséges halott lány lelke egy szarvas (vagy őz) képében gyakran visszajárt, és a domb (halom. kurgán) tetejéről nézte a várost. Állítólag, ezt a szarvasos állatot örökítették meg Szamara-város pecsétjén és címerében. Úgy tartották, ha ez a szarvasos állat a magaslaton sokáig nem jelenik meg, akkor ez azt jelenti, hogy a szerencse is elhagyta Szamara-városát. A régi leírások szerint, a halom alatt két forrás fakadt. Az egyik meleg, a másik hűvös vizet adott. A helyi-egykori szerzetesek szerint, ezek a vizek csodálatos gyógyerővel rendelkeznek. Más változat szerint: a domb, egy régi-pogány uralkodó sírja (kurgán), akinek lelke szarvasos állat képében időnként megjelent.

Magyar vonatkozás: Szamara város a volgai bolgárok vidékének egykori települése. Amelyet a mongol hódítók elfoglaltak, és az „Arany Horda” fennhatósága alá került, a XIV. században, a legenda szerinti Timur Lenk idejében. E terület lakosságát akkor még többnyire a mordvinok és baskírok alkották, északabbra a komik, nyugatabbra az akkoriban eltűnő murómák. Mindez arrafelé, ahol Juliánusz barát (korábban) magyarul beszélő helyben lakókra lelt.

Nyizsnyij-Novgorod címere

Esemény: 1781. a város „szarvasos” címerének meghatározása.

Forrás: helyi legendák.

A város eredeti pecsétjén és címerén (a XVI. században) még jávorszarvas szerepelt. Ami különösen elgondolkodtató, mert ez a szarvas-faj csak jóval északabbi vidékeken honos. A helyi legenda szerint, amikor a moszkvai hercegség ezt az erődítményt építette, a környék lakossága még a Volgai Bolgár-ország fennhatósága alatt élt (lakói főleg baskírok,

mordvinok, marik). Akik, többnyire ezt a háziasított északi szarvas-fajt tartották. Az oroszok térnyerésével az itt élő lakosság nomád népessége keletebbre és északabbra vonult, magukkal költöztetve szarvasaikat. Ezért, a XVIII. századra már ilyen szarvasnak már híre-hamva sem volt a vidéken. Így, kénytelenek voltak a címer szarvas-ábrázolását is megváltoztatni, egy időközben délebről beköltöző kisebb szibériai vörös-őzet ábrázolni. Egy helyi hagyomány szerint, a nagy szarvasok eltűnésével a helyi népesség szerencséje is eltávozott. A kisebb őzek, szegényesebb vadászatot és kevesebb gazdagságot jelentenek.

Más legenda szerint a jávorszarvasok azért tűntek el, mert az orosz hódító csapatok azokra vadászva biztosították az élelmezésüket. Ez pedig a kipusztításukhoz vezetett. E változatnak lehet némi alapja, mert a „hivatalos orosz legenda” szerint Rettegett Iván cár jávorszarvas-hússal etette katonáit, akik a délebbi Kazany bevételén harcoltak. És, a kazanyi dicsőség elméjére maga a cár tetette a jávorszarvas-ábrát Nyizsnyij Novgorod pecsétjébe.

Magyar vonatkozás: Nyizsnyij Novgorod városát az Oka és Volga találkozásánál építették ki. Az Oka folyó pedig az ugor-, murom- és mordvin-lakta (finn-ugor nyelvű) népek területén folyt át. Egyes kutatók szerint a fehér magyarok egykor az Oka-folyó Ugra-körzetéből (úgy mint: Ugra folyó, település, nemzeti park) vándorolhattak nyugatra. Innen eredhet a magyarok keleti szláv és ógörög megnevezése: ugor, ugri, ougor, ougroi). Ami természetesen – mint már előbb is említve volt – nem azonos a jugor, jugri elnevezésekkel.

Carevo-koksajszki legenda

Esemény: XVIII. századi első címer adományozása.

Forrás: címer-leírás és helyi legenda.

1781-ben II. Katalin cárnő címet adományozott Carevo-koksajszk városának. Ennek felső felében egy aranykoronás, vörös szárnyas fekete sárkány díszlett, fehér mezőben. Amely, a Kazanyi tartomány hatalmát szimbolizálta. A címer alsó felében pedig egy agancs nélküli, ezüst jávorszarvas díszlett, kék mezőben. Amely – a helyi népesség szerint – az ott élő mari népesség kiszolgáltatottságát és védtelenségét-fegyvertelenségét jelképezte.

Magyar vonatkozás: e város mai neve: Joksar-Ola. A mari köztársaság fővárosa, a finn-ugor nyelvű népek egyik kulturális központja. Egykor a Volgai Bolgár-országhoz tartozott (Nagy-magyarország szomszédságához). Alig 100 km-re van a mai Tatár föld fővárosától Kazanytól. Juliánusz barát leírásából úgy tűnik, hogy amikor az itteni Nagy-magyarországot (Magna Hungáriát) meglátogatta, erre vezethetett visszafelé az útja.

Doni kozákok címer-legendája

Esemény: népi hitvilág megjelenítése, jelkép-magyarázat.

Forrás: „Олень. Сказка для казачат”. Eredetileg régi-népi verses legenda.

Miután az Ég Ura megteremtette a világot, e dolog után megpihent. A mezőkre kiküldött egy díszes szarvú szarvast és ezt mondta: „Legyen meg az ég akarata! Legyél szabad! Együtt az emberekkel. Ügyeljetek az Úr ajándékára. Mert, adok néktek egy mezőt, mindkettőnek. Hozzá, szeleket, földet, folyót, tengert. Mindezeket, testvéri módon osztogatok. És éljetekek kedvetek szerint. Az ember vessen gabonát, és énekeljen, ha vidámságra vágyik. De ne merjen szarvasra vadászni. Te pedig, Szarvas, legelj a parti erdőkben, és ha az emberlakta vidéket

járod, ne bánts az ember vetését, kalászosát”. Szelek szétvitték e hírt a mezőn, és mire leszállt az ég, már a kozákok is tudták, hogy övéké a település és a szántó; szarvasoké a vad legelő.

De egyszer, a Don vidékén kegyetlen idők jártak és az emberek éheztek. Ezért, a kozákok leöltek egy fehér szarvast. Ezt látva, az Úr elhatározta, hogy keményen megbünteti őket. Hogy az eszükbe vessék, a Don vidékén – egy időre – a Nap elsötétedett, a Hold és a csillagok sem látszottak. A tájra ködös sötétség és halálos csönd borult. Ahol pedig a szarvast leölték, ott a tó vize feketére változott, és forró-bűzös leheletet árasztott. A hagyomány úgy tartja: ha a tó vize újra tiszta és iható lesz, az lesz a jele annak, hogy Úr megbocsájtott a kozákoknak. Majd ezután egy pajzsot adott a kozákoknak, amely címere egy nyíllal meglőtt szarvast ábrázolt. Azért, hogy örökre emlékeztesse őket ígéretük megszegésére és a bocsánatkérésre. Azóta is ez a címerük a doni kozákoknak.

Magyar vonatkozás: a doni kozákok a Don-Donyec folyók vízgyűjtő vidékét uralták. Ennek északi részén (a Don forrásvidékén, a XV. században) még magyarul beszélő népesség is élt. Akiket Mátyás király – ahogy Bonfini írja a krónikájában²³ – Magyarországra kívánt volna áttelepíteni, a háborúság által elnéptelenedett Pannoniába.

Szarvas-hegy modern legendája

Esemény: Olenyegorszki vaslelőhely felfedezése 1948-ban.

Forrás: helyi számi vagy komi legenda.

Hosszú ideig csak állatok éltek azon a vidéken. Ritkán vetődött el arrafelé néhány helybéli vadász. A táj kietlenn volt. A közeli tavak, sűrű erdők és mocsarak között egy kisebb hegy emelkedett ki. Fekete szikláit csak gyéren borította a moha. Ez volt az a hely, amelyről a környék belátható volt. Erre baktatott fel rendszeresen az itteni szarvascsorda vezér-bikája, hogy naplementekor még megtekintse a tájat. Egyszer, egy ilyen hasonló szemlélődés során a szarvas éles füle szokatlan zajt hallott. Ismeretlen emberek közeledtek, de nem vadászok. Mintha kerestek volna valamit, vagy csak nézelődnének. A szarvas felhágott a hegy tetejére, onnan szemlélte őket. Majd hirtelen patájával rúgni-kapálni kezdte a fekete sziklát. Az emberek feltekintettek és csodálkozva látták, hogy a lehulló kődarabok – ahogy egymáshoz verődtek – szikrát hánytak a félhomályban. Elindultak a hegy irányában, a szarvas pedig otthagytá őket, visszament a csordájához. Amikor az emberek felkapaszkodtak a hegyre, nem láttak semmi mást, min zöld mohát és fekete szikladarabokat. Már majdnem elindultak visszafelé, amikor ez egyik ember elővette az iránytűjét (megnézze, merre induljanak) és felkiáltott. „Emberek, ez vasérc!”. Igen az volt, a helyi tundra kincse. Hálából, hogy a szarvas megmutatta ezt a gazdag érclelő-helyet, a hegyet azóta is Szarvas-heggynek nevezik. Sőt a szarvast, még a város címerében is megörökítették. Íme, egy modern legenda, és hasonlóan születettek a régiek is.

Magyar vonatkozás: a helyi őslakosok többnyire vadászó és szarvas-tenyésztő karélok, számik és komik. Akik nyelvük alapján a finn-ugor nyelvcsaládhoz sorolódnak. Komik, a X. században még a Káma-Vljatka folyók vidékén éltek, a Volgai Bolgár-ország és Nagy-magyarország (Magna Hungaria) északi szomszédságában.

*

---

²³ Bonfini, Antonio: A magyar történelem tizedei. Copyright ©1995. Kulcsár Péter (fordító), Balassi Kiadó.

HATODIK RÉSZ: Magyaros szarvas-jelképek és ábrázolások

Jelen rész a korabeli magyar szarvasos jelkép-ábrázolások sajátosságait kívánja összefoglalni. Kiemelve azokat a főbb jellegzetességeket, amelyek a magyarság csodaszarvas-képzetét a többi néptől megkülönbözteti.

A magyar Csodafiú-szarvas sajátosságai

Az ősi-magyar regös énekek jellegzetes csodaszarvasa egy hím szarvas, hatalmas agancsokkal. Ahogy a régi dalokban ez íródott: a szarvas agancsának ezer ága van és mindegyik ágán egy gyertya világít, a két veséjénél pedig két aranykereszt. Más változat szerint a csodaszarvas homlokán a fényes Nap, teste egyik oldalán a Hold, másik oldalán az Esthajnalcsillag (vagy csillagok). De énekelték úgy is, hogy: két agancsa között a Nap, homlokán a Hajnalcsillag és szügyén a Hold. Vagyis, a magyar csodaszarvas egy olyan „legalább ezer éves mitikus lény”, amely – valójában – az egész égboltot jelképezi (planétákat hordozza). Erre utalhat a karácsonyi regös-járás is, amely egy ősi (téli napfordulói) rituális ünnep maradványa lehet.

Hasonlóan sajátos a csodaszarvas megjelenése is. Amely, mindig naplemente után, egy kerek pázsiton tűnik fel, ahol legelészik, időnként eltűnik a fekete felhőben. A kerek pázsit (rendszerint erdős vagy mocsaras vidék tisztásán) a Föld békés-biztonságos vidékre utalhat, amelyet ez a csodálatos lény ural. Vagyis, ez a kép leginkább egy szarvas-ábrázolatú világfa-motívumhoz hasonlatos. Amelynél az évek váltását a szarvas agancsának hullatása és újránövesztése jelképezi. Ezért, az sem lehet véletlen, hogy a magyar mondákban és népmesékben szinte nem találkozhatunk szarvas-vadászattal, vagy a szarvas-ősökre való utalással. De még háziállatként tartott szarvasokkal sem.

Egyes finn-ugor népeknél szintén találkozhatunk olyan csodaszarvas-jelképpel, amely az égboltot szimbolizálja. Ugyanakkor fontos eltérés, hogy amíg náluk az Égi szarvas egy csillagkép-csoportra utal (Cassiopeia + Perseus + Auriga együttesére), addig a magyaroknál a teljes égboltot jelképezi. Ugyancsak alapvető különbség, hogy egyes népeknél a csodafiú-szarvas többnyire egy népcsoport totemét (ősét) jelképezi, vagyis származásra is utalhat. Ami viszont idegen a magyar hagyománytól, mert a magyar néphitben: embert nem származtattak szarvas-fiútól. Azzá csak ember válhatott, valamely rituálé, csoda vagy átok hatására.

Egyes eurázsiai nomád népeknél az ilyen „csodaszarvast”: a Nappal azonosították. Ami szintén különbözik a magyar felfogástól. Ugyanis, a mi csodaszarvasunk a Napon kívül, a Hold és csillagok jegyeit is magán hordozza, és csak éjszaka, főleg téli napforduló idején (a legsötétebb időszakban) „jelenik meg”. Vagyis, a magyar hagyomány szerint az csodaszarvas az egész égboltot jelképezi, ami jelentősen eltér a „csak Napot jelképező változattól”.

Az ősi szlávok egy csoportja a szarvasokat őseiknek tekintették (mások a medvéket). Hagyományaik szerint a csodaszarvas képes volt emberi hangon megszólalni, különböző csodákat tenni. Ezért, a szarvasokat egyfajta „misztikus állatnak” tekintették, akik egyesek holt lelkét a másvilágba vitték. Ez a hagyomány már köszönő viszonyban sincs az ősi magyar hitvilággal, és csodaszarvas-képzettel.

A régi szkíták egy csoportja: a szakák, vagyis a fejedelmi szkíták. Akik magukat szarvasos népnek nevezték, utalva egy szarvas-őstől való származásra. Ezért, náluk a szarvas-jel: a szkíta népességhez egy kiemelt csoportjához (törzséhez) való tartozás kifejezése. Amely, a ruházaton, pajzsokon is megjelenhetett. Ez a képzet igencsak eltér az ősmagyar eredet-hagyományoktól, és a Kárpát-medencei magyar tárgyi emlékektől. Tudomásom szerint, eddig nem találtak szarvasos motívumú honfoglalás-kori ékszert, ruha-, tarsoly- vagy lószerszám-díszítést.

A skandináv mitológiában, a világfa koronájában négy szarvas legelész. Szarvukból pedig a víz folyik, amely a földi forrásokat táplálja. Megeszik a bimbókat, virágokat és ágakat. Vagyis – egyfajta idő-jelképként – az órák, napok és évszakok változásaira-múlására utalva. Ez is távol áll a világfa koronájának egészét kifejező „magyar csodaszarvas” képzetektől.

A germán, skandináv és finn népi mitológia szerint: Karácsony szarvas-istenének misztikus szánját csodaszarvasok húzzák. Amely képzet már igencsak idegen a magyar hagyományoktól. Ugyanis, ilyen elképzelés „még lovas változatban sem” lelhető fel a közismerten lovas-magyarság hitvilágában. Inkább hasonlatos a szlávoknál ismert karácsonyi kecskejárásos maskarás szokásra. Amely, kevésbé magasztos rituálénak tűnik, mint a „szarvasos regölés”.

A kelták és gallok is tiszteltek egy Szarvas-istent, de az leginkább egy zöld lombokba öltözött szarvasos emberre emlékeztetett. Amely, az erdők isteneként leginkább a természet körforgását (évszakok változását) szimbolizálta. Az erdőkben igen ritkán feltűnő fehér (albino) szarvast egyfajta „túlvilági küldöttnek” tekintették, felruházva különleges és természetfeletti erővel. Az egyszerű szarvasokat a néphit: a tündérek „háziállatainak” tartotta. Ezen felfogások már teljesen idegenek a régi-magyar hitvilágtól. Vagyis, az ilyen Szarvas-isten: csak a sok természet-isten egyike. Míg, a magyar hagyományban inkább égbolt-életfa jelkép.

Egyes kelet-európai és szibériai sámánok szarvasos fejdíszre igencsak hasonlatos a „kelta szarvas-isten imitált fejdíszéhez”. Az is tény, hogy újabban gyakoribb az olyan elképzelés, miszerint: az ősmagyar magyar táltosok vagy sámánok is szarvasos fejdísz viselhettek. De ne feledkezzünk meg arról, hogy eddig nem sikerült találni ősmagyar „szarvasos” fejdísz-maradványt. De még erre utaló krónikai, népmesei vagy legendai utalást (a XIX. század előtti leírásokban) sem. Sőt, népművészeti (hímzés, faragvány, népdal, stb.) alkotások sem utalnak erre. Érthető, hiszen az ősmagyarságnak tulajdonított tengri-vallás (vagy a manicheista kereszténység) nem használt fejdíszeket.

Magyar Csodaszarvas-ünő sajátossága

Az ősi-magyar mondavilág csodaszarvas-ünője egy nőstény anyaszarvas, esetenként agancsokkal. Ellentétben a hím csodaszarvassal, a szarvas-ünő nem az eget jelképezi, hanem a földi életet, a természetet és a szaporodást.

A magyar mondavilágban – a csodaszarvas-ünő – többnyire az útmutató szerepét tölti be, vagy a túléléshez nyújt segítséget. Ugyanakkor, ez a misztikus csodaszarvas-ünő nem utal származási kapcsolatra (totem-ős), inkább egy „természeti vagy természetfeletti” segítő. A magyar eredetmondából ismert szarvasünő egy olyan misztikus, tündér-szerű csodaszarvas, amelynek üzése közben találtak új hazára és biztonságra, a magyarok mitikus ősei.

Régi leírások szerint, a hunok, gótok, némely ugorok és bolgárok, valamint a doni kozákok és egyes távol-keleti népségek körében is ismert volt ilyen „népvezető csodaszarvas”. Amely népek – a magyarhoz hasonlóan – szintén nem a szarvastól eredeztették magukat.

Ugyanakkor, a bolgároknál, kirgizeknél, némely finn-ugor és szibériai népnél több legenda is szól arról, hogy valamely régi őzüket (vagy első vezetőjüket) egy Anya-szarvas nevelte fel. Amihez talán csak a magyar Fehérló-fia történetre hasonlítható. Nem kizárt, hogy ez a „magyar változat” egyfajta átvétel. Amelyben, a ligetes-sztyeppe környezetből hiányzó szarvast a lóval helyettesítették. De az is lehetséges, hogy a Fehérló-fia történetet valamely – a magyarságba beolvadt – népség emlékeinek továbbélése eredményezte. Nem kizárt, mivel ez a történet: valójában nem népköltés (hanem Arany László elbeszélő költeménye, a XIX. századból).

Anyaszarvas-legendák ismertek a keleti szláv, ugor és altáji népek körében is. Ezek többnyire egy olyan csodaszarvas-ünőről szólnak, amelyek képesek voltak emberformát is felvenni. Sőt, házasságot kötni és gyermeket szülni. Vagyis az ilyen szarvas-ünő többnyire egy adott népség ős-anyjaként jelent meg. E felfogás teljesen idegen a magyar mondavilágtól. Nem ismert olyan közlés vagy hagyomány-emlék, amely a magyarok szarvas-eredetére utalna.

Az Anyaszarvastól való származás egyik szemléletes monda-példája: a mongolok egyik eredet-mítosza. Amely szerint, az égi származásúnak tartott Dzsingisz kán törzsének őse: egy szürke farkas és egy rőt szarvas ünő. Az első pillanatra zavarba ejtő „származás”, valójában egy értelmes és sokatmondó jelkép. Ugyanis a farkast, a türk-török népek tartották őzüknél (totem-állatuknak). Míg a rőt szarvas-ünőt: egyes urál-altáji-szibériai népek. Ez a származás-legendája arra utal, hogy törzs ősapja tatár vagy kereit (oguz) lehetett, ősanynya pedig burját vagy jenyiszeji kirgiz (paleo-szibériai). Pontosabban e két népcsoport keveredéséből alakultatott ki egykor – a hagyomány szerint – Dzsingisz kán törzse, egységes és önálló törzssé.

Magyar szarvas-szimbolika

A magyar mondavilágban: a hím Csodaszarvas a felső világot (égboltot), a Csodaszarvas-ünő pedig a földi világot (életet, szaporodást) jelképezte. Ezek, általában nagyságukkal és szépségükkel kitűntek a szarvasok közül, mintha azok uralkodói lennének. A Hunor és Magor magyar eredet-monda egyik változata, e két hős édesanyját Eneh néven említi, amely jelentése némely nyelvben: szarvas-tehén, ünő. Ugyanakkor, az Eneh név jelentése lehetett „anya” is. Az Eneh név némely mondaváltozatban Emesévé módosult, amely közelebb áll az anya-jelentéshez, mivel nőstényt jelent. (bár ez a kifejezés inkább a vaddisznó anyakocára volt használatos). Egyes erdélyi és délvidéki mondavilágban ismert a szarvassá-vált fiúk legendája, akik a szarvassá válásuk után már szarvasnak tekintődtek”.

Vagyis, az erdők-ligetek vad szarvasait – a magyarok – nem tekintették valamilyen különleges lénynek. Azokhoz már nem fűződött különösebb hiedelem. Leginkább az érzékelhető, hogy a szarvasokat – viszonylagos ritkaságuk miatt – főúri vadnak tekintették. Ezért, csak kiváltságos személyek vadászhatták, csak meghatározott időszakokban.

Egy meglepő hasonlóság

A „Dragos legendája” címen ismert történet, Moldva alapításának egyik közismert meséje. Amely, valójában a Hunor és Magor csodaszarvas-monda egy fajta sajátos román változata. A történet – bár nem szarvasról és mocsárról, hanem bölényről és hegyvidékről íródott – már első olvasatra is ismerősnek tűnik. Íme, a legenda, csak a lényegi részek kiemelésére törekedve:

Forrás: Lapedatu Al. és Lupas J.: Anuarul institutului de istorie natională. I. 1921–1922. Cluj 1922. és II. 1923. București, 1924.

Dragos (Drágfi) vajda vadászni indult a keleti Kárpátokban. Megpillantott egy hatalmas bölényt és üldözőbe vette. A bölény hamar eltűnt szemei elől, de nyomai a havasok túloldalára vezették. Moldva-folyó vizénél utolérte a bölényt. Ahol, egy hegyektől védett, megkapó és növényzetben gazdag síkságra bukkant. E hely annyira megtetszett neki, hogy a bölényről megfélemlítve elhatározta: ezt választja új hazául. Visszatért Máramarosba, hogy ottani népét új hazába vezesse. Erre engedélyt kért a királytól, aki megbízta azzal, hogy a gyepűvidéken túlra települjön, és ottan erősségeket hozzon létre. Dragos vajda így Moldvába vezethette népét. Az új vidék címerébe pedig bölény-fejet tétetett, hogy örökre emlékeztessen e jeles eseményre.

Ez a monda sokféle változatban és díszítésekkel ismert. Az egyik szerint, Dragos kilőtt nyila bölény helyett egy szép leányt talált el (a pásztorlány Dolinát, Vatra Dornei környékén). Egy másik „úgy tudja”, hogy a bölény üldözésekor a Moldva folyón átkelve, abba belefulladt Dragos vajda kedvenc vadászkutyája. A harmadik úgy említi, hogy csak a Moldva-partjáig üldözte a bölényt, ahol a Baila (Moldvabánya) vidékén megállt, és várost alapított. Ismert olyan változat, amelyben a bölényt elejtették. De olyan is, amelyben az útmutató bölény – a hely megmutatása után – eltűnt. Egy kevésbé ismert variáns szerint, a történet nem Dragos vajdához, hanem I. Bogdán moldvai fejedelemhez kapcsolódik, aki máramarosi vajdaként fellépett Nagy Lajos király ellen, és ezért kénytelen volt keletebbre menekülnie, amiben a bölény segített neki új és szabad-biztonságos területet megmutatni. E téren a monda-változatokban némi keveredés érzékelhető, mivel a király személye lehetett Ulászló vagy Nagy Lajos. És, ismert olyan variáns is, amely Bogdánt, Dragos vajda fiaként, hatalmi örököséként állította.

Az viszont tény, a XIV. század közepén élő Dragos vajda (moldvai fejedelem) idejében a keleti Kárpátok vidékén még éltek európai bölények és tulkok. És, hogy az akkori erdélyi, kárpátaljai és máramarosi népek egy része ismerhette a magyar szarvasos Hunor-Magor mondát.

E történet példaként szolgálhat arra, hogy a szarvasos legendák – különböző népeknél – eltérő változatban előfordulhatnak, esetleg más állat lépében megjelenítve a történetet. Mindez azt is jelzi, hogy az ilyen legendák – gyakran – nem kizárólagosak (nem csak egy néphez kötődők), hanem átvételek, meghonosodások (más hasonló kultúrkörű népektől) is lehetnek.

*

HETEDIK RÉSZ: Magyar családi szarvasos címerek

Magyar családi címerekben elég ritka a szarvas-ábrázolás, nem éri el címerek 1-2%-át sem. Ugyanakkor, igencsak meglepő ezek hasonlósága. Valamint az a felismerés, a címeres szarvas-ábrázolások nem utalnak – mondák és mítoszok szerinti – „természet-felettségére”.

Szarvas-ábrázolások heraldikai jellegzetességei

A szarvasos címer-ábrázolások „kivitelezési módja” koronként és stílusonként igen eltérőek. Annak ellenére, hogy a „megjelenítésük módja” (mozdulat, fordulat, kiemelkedés) igen hasonló, az ismert címerek lényegében néhány típus-ábrázolásra visszavezethetők.

Jellegzetes címeres szarvas-ábrázolások

A magyar címeres „szarvas-ábrázolások”, már első közelítésre sem tűnnek változatosnak. Sőt, igencsak úgy tűnik, hogy a többségük néhány alap-forma egyfajta módosulása lenne. Az ilyen alap-formák lehettek, például:

Egész alakos szarvas-ábrázolás, amelyek alak-változataiban különböző lehet. Úgy, mint: legelésző, lépegető, ágaskodó, vágózó, felszökkenő, ugró, sebzett, feldíszített, esetleg jelképpel vagy dísszel kiegészített. A korai ábrázolások esetében egyszínű szarvas-alak (többnyire arany vagy ezüst), egyszínű háttérben (többnyire mély-kékben). Későbbi ábrázolásnál a szarvas: egyszínű (világosabb kék) háttérben és valamilyen (zöld) alapra helyezve. Amely lehetett sík mező, szikla, hármashalom stb.. A szarvas színe már természetesebb, többnyire barnás.

Kiemelkedő szarvas-ábrázolás: amely a szarvast – többnyire – csak „derékig” ábrázolja. Oly módon, mintha az mellső része, az első két lábát szabaddá téve, valamilyen más jelképből kiemelkedne. A szarvas látható része ez esetben is lehet: ép, nyállal sebzett vagy feldíszített. A jelkép (amiből a szarvas kiemelkedik) igen változatos lehet, például: küllős szekerkerék, leveles korona, hullámozó víz, várfal. A korai ábrázolásoknál a szarvas-alak egyszínű (többnyire arany, ritkán ezüst), egyszínű háttérben elhelyezve (többnyire mély-kékben). Az a jelkép, amelyből a szarvas kiemelkedik, többnyire ugyanolyan színű, mint a szarvas-torzó. A későbbi korokban az előbbi ábrázolású szarvas már többnyire „természetes színű”, egyszínű (világosabb kék) háttérben jelenik meg. A torzó alapját képező jelkép színe is eltér a szarvasétól, és gyakran már az is valamilyen (talaj vagy víz-szerű) alapra helyeződik.

Kiegészített szarvas-ábrázolás, amely, az előbbi szerinti teljes alakú vagy kiemelkedő szarvast, valamilyen „jelképes dologgal” együtt ábrázolja. A megfogalmazás azért „ködös”, mert a szarvas-ábra „kiegészítője” igen változatos lehet. Például: korona a nyakon, kereszt a homlokon, szájban növényt tartva, koszorúval feldíszítve, valamilyen állattal a hátán vagy az agancsai között. Esetleg, maga a szarvas tart mellső patái között kardot vagy más tárgyat. Különösen gyakori a Hold és Csillag vagy Nap illesztése a szarvas-képhez. Valamint, az a nyílvevő, ami az ábrázolt szarvas sérülését okozza. Néha, egy címeren belül akár több kiegészítő (díszítő) is fellelhető.

Szerkesztett szarvas-ábrázolás, amely az előbbi szarvasos címereket valamely más címerrel (vagy részlettel) együtt – új címerre szerkesztettként – ábrázolja. Az ilyen címerek többnyire több „címeres-család” egyesülésének egyfajta jelképes megjelenítése, hivatalos elismerése.

Szarvasos címerek szín-összeállítása

A magyar családi szarvasos címerek színösszeállítása korszakonként változó. Találkozhatunk egészen egyszerű (szinte sematikus) szarvas-ábrázolásokkal, de akár festményszerű címeralkotásokkal is. Az egy címeren belüli „szín-választék” némelyeknél csak kettő (egy színes és egy fémes). Máshol több szín, egy színen belül akár többféle árnyalatot is használva. Ezen szín-változatok egyféle időkoroakra és címer-használati módokra is utalnak.

Korai címer-alkotások főbb sajátossága: az egyszerűség és célszerűség. A legrégebbi címerkialakításoknál még betartották az alapszabályokat. Vagyis, 4 alapszín és két „fém-szín” használták, úgymint: kék, zöld, piros és fekete színt, valamint az aranyat és ezüstöt. Egyidejűleg tartották magukat ahhoz az alapelvhez, hogy: fémmre fémet és színre színt nem helyeztek. Közérthetőbben fogalmazva: szín mellett fém legyen, fémnél pedig szín legyen a szomszédja, vagyis a fém és szín váltakozzék. Valamint, a harmadik szabály: hogy ugyanazon címeren, egy adott színből csak egyféle árnyalatot használtak. Így alakultak ki azok a címerábrázolások, ahol kék (ritkán vörös vagy zöld) mezőbe: arany vagy ezüst „fémszínű” szarvas-ábrát illesztettek. Ez a fajta egyszerű ábrázolás a XIV. századig volt elterjedt.

Késői címer-alkotások főbb sajátosságai: a színezés és a részletezés. A XV. századtól már találkozhatunk olyan címerekkel, amelyeknél az alapelvet (vagyis, hogy szín a színnel nem párosítható) már nem tartották be következetesen. Ekkor jelentek meg az olyan „szarvasos címerek”, amelyeknél a címer-alap – leggyakrabban – egy kék mező, amelynek aljára festett zöld sáv vagy halom a talajt jelképezi. Az erre helyezett szarvas-ábra rendszerint arany vagy ezüst, de megjelenik a rőt-barna szín is. Az ilyen szerkesztés a XVII. században igen leterjedt.

Részletező címer-alkotások főbb sajátosságai: a festményszerű ábrázolás. A XVII. századtól egyre elterjedtebb színezési mód. Amelyre jellemző, hogy egy alakzaton belül akár is többféle színt és szín-árnyalatot használtak. Valamint, a fém-színek is háttérbe szorultak. A XIX. században megfigyelhető egyfajta ábrázolás-egyszerűsödés (a régi címer-stílus felelevenítése), amely egyfajta „régies” hangulatával a címer „ősiségének hangulatát” erősíthette.

„Szarvasos” családi címer-példák

A következőkben olyan szarvasos családi címerek kerülnek bemutatásra, amelyek jól érzékeltetik, hogy melyek voltak a legelterjedtebb szarvas-kompozíciós címer-ábrázolások.

Egyszínű háttérben ép szarvas

Korai változatoknál egyszínű háttérben teljes szarvas-alak. Későbbi változatoknál a szarvas valamilyen díszítéssel ábrázolódik. Ami mindkét változatra érvényes: a mély-kék háttér és a fém-színű szarvas (többnyire aranszínű). Íme, néhány példa az ilyen szerkesztésű címerekre:

Fajszi Vámosi-család címere: korai heraldikai alkotás, a régi alapszabályhoz illeszkedő szín-fém párosítással. E család őse (a hagyomány szerint) Vámosi Lőrincz, aki 1266-ban élt. A fennmaradt régi változat szerint: *kék háttérben vágásban felszökkenő arany szarvas*. E családból „eredeztetett” a vámosi Ányos-család, amelynek későbbi szarvasos címere már ettől eltérő. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Kőszegi Himfy-család címere: korai heraldikai alkotás, a régi alapszabályhoz illeszkedő szín-fém párosítással. 1484-ben kapta Himfy Imre. Vélelmezhetően, a családja később kihalt a Szalók-nemzetségből. A címere egyszerű: *a pajzsban egy lépő szarvas*, balról felül szarvával fölfelé álló holdsarlótól és e fölött hatágú csillagtól kísérve. Mivel csak színtelen ábrázolásban maradt fenn, így a heraldikai szabályok szerint feltételezhető, hogy a *szarvas hátere kék*, a *Hatágú csillag arany*, a *Hold* pedig ezüst lehetett. A szarvast vélhetően aranszínű volt. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Vattai Szeghő-család címere: korai heraldikai alkotás, a régi alapszabályhoz illeszkedő szín-fém párosítással. A Borsod-vármegyei Szeghő család (János, Jakab és Mátyás személyében) 1635-ben nyerte el címeres nemesi oklevelét. A család címere: *a pajzs kék udvarában ágaskodó arany (ezüst?) szarvas*. Címerhez családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Lászlófalvi Vélics-család címere: korai heraldikai alkotás, a régi alapszabályhoz illeszkedő szín-fém párosítással. Turóc-vármegye egyik ősrégi családja, amely a családi hagyomány szerint a Lászlófalvi Eördögh családdal közös nemzetségből eredeztethető. A címer leírása: *a pajzs kék udvarában úszó vagy ugró ezüst (arany?) szarvas*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Filstich-család címere: korai heraldikai alkotás, a régi alapszabályhoz illeszkedő szín-fém párosítással. Filstich Mihály és utódai kapták nemességüket és címerüket Lipót királytól, 1696-ban. Az adományozás oka ismeretlen. A címer leírása is hiányos: *feltehetően kék háttérben, jobb felé ágaskodó, fém-színű szarvas*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Loy-család címere: korai heraldikai alkotás, a régi alapszabályhoz illeszkedő szín-fém párosítással. A címet, Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem ajándékozta Loy Lulács brassói polgárnak, erdélyi háborús érdemeiért. A címer leírása eléggé hiányos: *pajzsban, egész szarvas*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Vitkai Witkay-család címere: korai heraldikai alkotás. Szatmár-vármegye egyik legrégebbi családja, amely címerének eredete és nemességének kelte nem ismert. A fennmaradt pecsét-ábrák alapján a címer: *a pajzs udvarában hátulsó lábain ágaskodó szarvas*, amely eredeti színei nem azonosítottak. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Wonnák-család címere: késői heraldikai jellegű alkotás. Torna-vármegyéből, a pestis-járvány után Nagykátára települt család. Állítólag, címerüket Mária Terézia királynő adományozta az akkori családfőjének (Sándorak?, 1750 körül, armalista oklevéllel), a felvidéki áttelepülésben szerzett érdemeiért. A címer leírása hiányos (hagyatéki okirat gyűrű-pecsétjéről): *egyszínű alapon, jobbra irányuló, hátsó lábain álló szarvas*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

A fentiekben leírt címerek többnyire a XVI. század utáni ábrázolás-módjaikban ismertek. Amelyek, néha illeszkednek a késői heraldikai „divatosabb ábrázolásmódhoz”. Megfigyelhető, hogy egyes gyepű-vidéki (zobori-hegyháti, őrségi-örvidéki, délvidéki, partiumi-erdélyi) területrészeket uraló családok címerein gyakran feltűnik a Nap, Hold vagy Csillag ábrázolás. Amely területek jól illeszkednek a XI-XVII. századi székelység védelmi körzeteihez.

Egyszínű háttérben díszített, ép szarvas

Az egyszínű háttérben ábrázolt, díszített szarvas feltehetően „egyfajta megkülönböztetése lehetett” a hasonló címer-formációktól. A szarvasra aggatott korona talán a királyi kegyre (közvetlen alárendeltségre) utalhatott, a szarvas-szájban tartott kosár pedig valamilyen adományra. Íme, néhány példa az ilyen szerkesztésű címerekre:

Békássy-család címere: a címer kései heraldikai alkotás. Erre utalhatnak a szabályoktól idegen fém-fém párosítások és a túlzó részletezések. Békássy Gergelynek fiai (János és István) és Tordasi Bálint – már, mint régebbi nemesek – 1417-ben, Constancában kelt címeres oklevelet nyertek. Amelyet 1449-ben Hunyad János, Magyarország kormányzója hitelesen átíratott. A címer leírása: *balra dőlt pajzsban kék udvarában bal felé ugró (más ábrázolásban ülő) ezüst szarvas, arany agancsokkal, nyakán arany koronával*. Régebbi változata állítólag korona nélküli, egyszínű aranyszarvas. Címerhez családi legenda vagy szakrális monda nem ismert.

Eundi és Mezőlaki Békássy-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással és szín-árnyalatokkal. Első ismert őse – Sike – a XIII. század első harmadában élt. Benedek nevű fia, 1244. alországbíró és Lambert (akitől származik az Eundi-család). Családi címerük: *kék mezőben fekvő szarvas, nyakán koronával*. Később ez a család más Békássy-ágakkal keveredett, részben Vas-vármegyébe átszármazva. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Mikolai Mikola-család címere: korai heraldikai alkotás, a régi alapszabályhoz részben illeszkedő szín-fém párosítással. Mikola György és László kapta V. László királytól, 1456-ban, a törökök elleni hadjáratban szerzett érdemeikért. Családjuk, az egykori Szatmár-vármegye legrégebbiekéi közé tartozott. Címerük: *ezüst mezőn álló, szájában zöld ágat tartó szarvas*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Tamásfalvi Tamásfalvy-család címere: korai heraldikai alkotás, a régi alapszabályhoz részben illeszkedő szín-fém párosítással Régi erdélyi nemesi család. Tamásfalvi Gergely fiai (György, Miklós, Tamás és Imre) kapták címeres nemesi oklevelüket, 1415-ben Zsigmond királytól, a törökök elleni boszniai hadjáratban mutatott vitézségéért. A címer leírása: *kék udvarban futó szarvas, szarvai között szakadt aranyháló*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Hajóssy-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabályhoz nem illeszkedő szín-szín párosításokkal. A család egyik őse István. Akinek fia Márton, a XVIII. század első felében Nyitra megye előtt igazolta nemességét. Ennek fia Pál, aki Pozsony megyében lakott, és aki Ignác fiával együtt 1790-ben publikálta nemességét. A címer adományozásáról okirat nem ismert. A család által használt címer: *a pajzs udvarában ágaskodó szarvas, szájában kosarat tartva*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

A fenti leírásokból kitűnik, hogy az „egyszínű háttérben díszített, ép szarvas” típusú címerek: lényegében az „egyszínű háttérben ép szarvas” címer-variánsok ékesített változatai.

Egyszínű háttérben sebzett szarvas

Fontos megjegyezni, hogy a régi címerekben a szarvas-ábra mindig egyértelmű. Többnyire „feldíszített, az ép”, vagy „sebzett és nem díszített” (bár vannak kivételek). A sebzett szarvas címer-ábrázolása igencsak elgondolkodtató. Különösen akkor, ha a szarvashoz kapcsolódó mondavilág és vallási hagyomány: a szarvast egyfajta csodálatos-szagrális, és segítő jellegű jelképnek (Jézus-szimbólumnak) tekinti. Íme, néhány példa az ilyen szerkesztésű címerekre:

Vay-család korai címere: amelynek legrégebbi változata korai heraldikai alkotás, a régi alapszabályhoz illeszkedő szín-fém párosítással. E családról, egy tatárjárás utáni, 1200-as évek végéről származó oklevél tesz említést. Mégpedig azon okból, hogy IV. (Kun) László király a Szatmár megyei Vaja (Voya) nevezetű földterület egy részét, a Vay-család őseinek adományozta. A család címeréről fennmaradt első ábrázolás az 1418-as évekből származhat. Amely szerint, a címer: *kék mezőben egy futó aranyszarvas, amelynek szemét egy nyílvesző ütötte át*. Sajnos, a fennmaradt adatok alapján bizonyossággal nem állapítható meg, hogy a címer milyen eseményt vagy családi hőstettet szimbolizált. Címerhez kapcsolódó családi legenda: ez volt az szarvas, amely a Tanais (Don, Donyec) vizén átkelve mutatta az utat a honfoglaló magyar seregnek, akikkel a Vay-család ősei is vonultak a Kárpát-medencébe.

Trencsén-vidéki Zsámbokréthy-család címere: korai heraldikai alkotás, a régi alapszabályhoz illeszkedő szín-fém párosítással. A címer adományozásáról nincs adat, de a család nemessége már a XIV. századból ismert. A címer-leírás is igen hiányos: *nyíltól talált fölugró szarvas*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szagrális monda nem ismeretes.

Csejthei Jelenffy-család címere: korai heraldikai alkotás, a régi alapszabályhoz illeszkedő szín-fém párosítással. Jelen Bálint 1555-ben a csejtei uradalomban tiszttartó volt. Fiai, a Jelenffy nevet vették fel. A címer-adományozás ideje ismeretlen. A „jelen” egy tót szó, és özet vagy szarvast jelent. Erre utalhat a címer is: *kék udvarban, nyakán nyíllal átlőtt szarvas*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szagrális monda nem ismeretes.

Draskóci Dolinai-család címere: korai változata nem ismert, a leírat késői heraldikai alkotásra utal, a régi szabálytól eltérő szín-szín párosítással. A családról kevés adat ismert, Bereg-vármegyéből származott, majd később Szatmár-, utána Bihar-vármegyébe költözött. Címerük: *kékben, nyakán ezüst nyíllal átdöfött, felugró természetes szarvas*. A pajzs felső jobb sarkában ezüst-félhold, a bal sarkában hatszögű arany-csillag. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szagrális monda nem ismeretes.

Engel Péter címere: átmeneti heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól igencsak eltérő szín-szín és fém-fém párosítással. A címert Engel Péter brassói polgár-vezető kapta nem hadi érdemért, hanem a királynak tett valamely szolgálatáért. II. Lajos király adományozta számára, 1517-ben. A címer leírása: *pajzs kék mezejében egy bal felé ágaskodó szarvas, nyakán nyílveszővel átlőve. A szarvas természetes barnás színű, szarvai aranyosak. A nyílvesző arany, de a hegye ezüst. A szarvas sebéből piros vér folyik*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szagrális monda nem ismeretes.

Az ilyen címer-kompozícióknál megfigyelhető a szín-fém párosítás következetes betartása. Valamint az is, hogy a sebzett szarvast nem élesítette dísz (korona, koszorú, kereszt). Amely szabály a későbbiekben fellazulhat, ha a fém-szarvas és a fény-nyíl színe nem azonos.

Kétszínű háttérben ép szarvas

A most bemutatandó kompozíciók, az előbbieken már ismertetett „egyszínű háttérű, ép szarvas” címer-ábrázolás későbbi változata. Abból a korokból, amikor már a címer-tervezők nem tartották „szentírásnak” a korabeli címer-szerkesztési alapszabályokat (ezt jól érzékeltetik a címer-adományozások időpontjai). Íme, néhány példa az ilyen szerkesztésű címerekre:

Szombathy (vagy Kies) család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. Címeres nemesi oklevelet Kies, másképp Szombathy János nyerte maga, gyermekei és testvére számára. I. Leopold királytól, 1694-ben, Bécsben. A címer-leírás: *a pajzs kék udvarában, zöld téren, hátulsó lábain ágaskodó szarvas*, amely agancsai közt csillag ragyog. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Kis-csepcsényi Csepcsányi-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. Csepcsányi András és János 1787-ben, Tamás pedig 1840-ben lett nemesként kihirdetve Turóc-vármegyében. A címerük leírása: *kékben, zöld téren, jobbra fordult természetes szarvas, arany naptól és ezüst félholdtól kísérve*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Egyházas Básthy-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. Család a nemességét a XVII. században kaphatta, 1700-ban kihirdetve Pest-vármegyében, 1840-ben pedig Nógrád-vármegyében. Címer-leírás: *vörös pajzsban, zöld téren, jobbra száguldó szarvas*. Címerhez családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Strobel-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. Strobel János és testvérének fia (szintén Strobel János) 1744-ben Mária Terézia királynő által ajándékoztattak meg címeres nemesi oklevéllel. Címerük: vízszintesen kétfelé osztott pajzs; a felső udvar vörös, az alsó kék; az előtérben *zöld téren aranyszarvú szarvas jobb felé ugró helyzetben látszik, fejét hátra fordítva*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Kriványi Passuth-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. Az eredetileg Pasziuth nevű család, Sáros-vármegyéből származik, ahol Héthárs nevű településen már 1575-ben birtokosként szerepelt. Passuth Bertalan 1610-ben a Sáros-vármegyei Kriványra nyert birtok-adományt. A család 1740-ben Nógrád-vármegyébe telepedett át, ahol Málnapatakon és Cseh-brézón volt birtokuk. Nemességüket Nógrád-vármegyében is igazolták, 1840-ben. A címer leírása: *kékben, zöld alapon ágaskodó természetes színű szarvas, háromágú agancssal*. Címerhez családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Bernicei Kmoskó-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi szabálytól eltérő szín-szín párosítással. A család eredetileg Liptó-vármegyéből származik, de később tagjai más felvidéki vármegyékben is birtokokat szereztek. Nemesség- és címer-adományozás ideje bizonytalan. A címer-ábrázolat: *kékben, zöld alapon felugró természetes színű szarvas*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Dunaszekcsői és Ráczgörzsönyi Jagasics-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi szabálytól eltérő szín-szín párosítással. Jagasics János III. Károly királytól nyert címeres nemeslevelet, 1715-ben. Amelyet, Jagasics Sándornak 1843-ban nemesi bizonyság-levéllel is megerősítettek. A címer ábrázolata: *kékben, zöld alapon felugró szarvas*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Tamásfalvi Thury-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi szabálytól eltérő szín-szín párosítással. Ősi székely, háromszéki család. Thury Ferenc kapta hadiérdemi jutalmától, Miksa királytól, 1971-ben. A család Tamásfalvára és Gelencsérre nyert adományt. Nemességüket 1780-ban hirdették ki, Bihar-vármegyében. Az 1571. évi címerük: *kékben, zöld alapon fekvő fejetlen török holttest mögött lovon ülő sisakos vitéz, kinek combja dárdával keresztül van döfve, fegyverét a török holttestbe szúrja, míg a ló lábainál a levágott török fő látható*. A XVIII. században kapott címer: *kékben, zöld alapon, agancsos, természetes színű szaladó szarvas*; jobbról hatágú arany-csillag, balról ezüst félholdtól kísért ötágú csillag, amely felé a pajzs bal széléből görbe kardot tartó, páncélos kar nyúlik. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Sülyi Nagy-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. Nagy Péter és neje (Haray Anna), valamint leszármazottaik számára I. Lipót király adománya a nemességük és címerük. Címer-leírás: *kék pajzsban, zöld alapon ugró szarvas*. A leírásokból úgy tűnik, hogy a szarvas természetes színű lehetett. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Tusnádi Pállfy-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. A Pállfy-család tusnádi ágának címer-változata. A leírás szerint a címer: *kék mezőben zöld, talajon ágaskodó ezüst szarvas*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Bégányi-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. A címet és nemességet Lipót király adta 1698-ban Bégányi István técsői polgár lakosnak, (valamint nejének, Varga Ilonának, és fiának, Jánosnak). Címer-ábrázolás a szokásos: *kék pajzsban zöld dombon, hátsó lábain álló természetes (más változat szerint aranyos) színű szarvas*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Nogel-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. A címer adományozásának oka és ideje bizonytalan. A csallóközi Felbakán még ismerték a XIX. század közepén. A címer leírása: *a pajzs vörös udvarában, zöld téren, jobb felé futó (ezüst?) szarvas, fölötte jobbról ezüst félhold, balról arany csillag*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Frecka-család címere: kései, szín-szín illeszkedésű heraldikai szerkesztés. Frecka András és két testvére (Márton, Tamás), valamint utódaik kapták kismemesi (armális) címükkel 1702-ben, I. Leopold királytól. A címer leírása: *pajzs kék mezejében, zöld téren felágaskodó szarvas*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Eötvös-család címere: kései heraldikai, szín-illesztéses alkotás. Az adatokból nem derül ki, hogy melyik Eötvös-família birtokolta. Egy fennmaradt metszet szerint a címer: *kék mezőben, zöld téren iramodó szarvas*. Címerhez családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Szigeti Szerencsy-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. A család 1762-ben kapott régebbi nemességét megújító oklevelet Mária Terézia királynőtől. A család címere: a pajzs *kék udvarában, zöld téren ágaskodó szarvas, amelynek agancsai közt arany csillag ragyog*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Ezen címer-változatok gyakori jellemzője: a kék háttér, zöld alap-mező és a természetes színű, barnás szarvas (amely eredetileg arany lehetett). Vagyis, a korai címer-szerkesztési szabályok késő-középkori „fellazult” változata, amikor a szín-fém párosítás elvesztette jelentőségét.

Kétszínű háttérben ép és feldíszített szarvas

Az előbbi szarvas-ábrázolású címerek „tovább díszített” változatai. Amelyeknél, a régi heraldikai szabályok alig lelhetők fel. Amely címerek, egyre inkább hasonlíthatók az akkortájt divatos szarvasos „életlép-festményekhez”. Ezen jellegzetességek arra is utalhatnak, hogy az akkori címer-alkotások egyre inkább eltávolodtak az ősi hagyományoktól. Íme, néhány példa az ilyen szerkesztésű címerekre:

Pacséri Szombathy-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi szabálytól eltérő szín-szín párosítással. A Gömör-vármegyei Szombathy János 1694-ben nyert címeres nemesi oklevelet. Család, a Bács-vármegyei Pácséron szerzett birtokot a XVIII. században. Címer-leírás: *kék mezőben, zöld alapon felugró szarvas, szarvai között hatágú arany csillaggal*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Bodoni Vitéz-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosításokkal. A család már a XV. században már birtokos volt a vármegye területén. A család története csak felületesen ismert, a címerük stílus-jegyei alapján a címer XVI. század utáni meghatározásra utal. A címer-pajzs *kék mezéjében vízszintes alsó zöld földfelület, amelyen egy szökkenő szarvas emelkedik (ágaskodik), koszorúval az agancsain*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Füzesabonyi Császár-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi szabálytól eltérő szín-szín párosítással. A család őse a Nyitra-vármegyében volt birtokos, de a kuruc időkben már felvidéki területeken is feltűntek leszármazóik. Címer-levelüket II. Ferdinánd adta 1636-ban, Császár Péter és neje (Horváth Katalin) és családtagjaik részére. A füzesabonyi előnevet Császár Béla honvéd alezredes kapta, a régi nemességének elismerésekor, 1904-ben. Címere: *kékben, zöld alapon ugró szarvas, bal agancsán kalászkoszorú*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Tamásfalvi Vitéz-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással, és szín-árnyalatokkal. Tamásfalvi Gergely és gyermekei 1415-ben kapták nemesi-címeres oklevelüket. Később, György fia és utódai a Vitéz nevet vették fel. Innen származott a bikali és tófalvi Vitéz család. Címer-leírás: *kék udvarban futó szarvast, agancsai közt arany hálóval*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Gothard-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. Gothard Mihályt – két fiával, Györggyel és Ferencsel együtt – még III. Károly király nemesítette meg 1716-ban. Az adományozó oklevele szerint a címere: *pajzs kék udvarában, zöld talajon ágaskodó (ugró) szarvas, szájában egy könyvet és ahhoz vörös zsinóron kötött ezüst kulcsot tart*. Címerhez családi legenda vagy szakrális monda nem ismeret.

Semsei Semsey-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. A családot Meissenből eredeztetik, a XIII. században telepedtek le az Abaúj-vármegyei Semse vidékén, amelyet uradalomként kaptak. A címet 1401-ben kapták, Zsigmond királytól, a régi nemesi jogaik megerősítésekor. Régi címer-leírás és ábrázolás szerint: a vízszintesen kétfelé osztott pajzs alsó udvara kék színű, a felső ezüst. Az *alsó kék udvarból szarvas ágaskodik fel, a felső ezüst udvarba is*. Ismert olyan változatában is, *amikor dobogó mellő patáival*. A XVIII. századi ábrázolásában a *szarvas agancsai között kettős kereszt*, míg a XX. század eleji ábrázolásánál már *csak egyszerű kereszt* (és a szarvas a másik oldalra fordítva). Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

A címerek ábrázolás-módja arra utal, mintha a címerek a XVIII-XIX. századi stílust képviselnének. Erre utalnak az egy címeren belül, az azonos szín különböző árnyalatainak használata, és a részlet-dús ábrázolás. Amely, gyakran már a látványos-öncélú túldíszítettség érzését keltheti. Az sem felejtendő el, hogy ezen időszakokban „egyre gyakrabban volt lehetőség” a nemesi cím és címer „megvásárlására”. Ekkoriban vált gyakorivá: a kisnemessé (nemesi előjogok nélküli) történő formális „nemesítés”. Valamint, a régi címerek megújítása az újkori divat szerint. Esetleg, anyagi vagy egzisztenciális érdekből egyes nem nemesi származásúak „nemesi családba való befogadása (bevásárlása)”. Ilyenkor, előfordult egy régebbi címer „átvétele”, amelyet valamely díszítéssel „másfélfévé módosíthattak”.

Kősziklára kapaszkodó szarvas

A kétszínű háttérű szarvas-ábrázolás tovább-bonyolított címeres megjelenítése. Amely, még inkább festményszerűvé változtatta az egykor sematikus és jelképszerű címereket. Íme, néhány példa az ilyen szerkesztésű címerekre:

Sziklay-család címere: késői heraldikai alkotásra, a régi szabálytól eltérő szín-szín párosítással. A család eredetileg Schmidt néven volt ismert, a XVI. században költöztek Rozsnyóra, a Szepes-vármegyei Merényből. Nemességüket és címerüket III. Károlytól kapták, 1712-ben. A XIX. század elején magyarosították nevüket. Címerük: *kék mezőben, emelkedő szikla felé, zöld alapról ugró természetes szarvas, nyakán hátul két végben libegő vörös szalag*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Dely-család címere: késői heraldikai alkotásra, a régi szabálytól eltérő szín-szín párosítással. Dely János és neje (Nagy-Táillyai Katalin), valamint unokája részére III. Ferdinánd király adta ki az oklevelet. Heves-vármegyei, nemesített armalista (nemesi előjogok nélküli kisnemesi) család. A családi címer: *kékben, zöld mezőn, a pajzs jobboldalán emelkedő kősziklára szarvas kapaszkodik s fejét a balsarokban levő hold felé fordítja*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Szlavnyicai Sándor-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással, és ábra-bonyolultsággal. A XIV. századtól igazolható Trencsén-vármegyei nemes család. Ugyanakkor, a címerük stílusa és adományozása későbbi időpontot sejtet.

Ugyanis, a címer: csücskös talpú címerpajzs *kék mezejében, zöld talajon, jobb oldalon magas szikla emelkedik, amelyből három vörös rózsza növekedik; a szikla mellett ezüst hím szarvas hátsó lábain ágaskodik; három lábával felfelé lép, a negyedikkel még a zöld talajon áll, az egyik rózsát szájához kapva*. Címerhez családi legenda vagy szakrális monda nem ismeret.

Csernakai Kopácsy-család címere: kései jellegű heraldikai alkotás, szín-szín párosításokkal. A címet Kopácsi István híres reformátor kapta, amelyet 1560-ban királyi adománnyal is megerősítettek. A címer leírása: *kék mezőben, zöld alapon, jobbra álló sziklára kapaszkodó szarvas*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Horváth-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. Horváth Márton 1686-ban kapta kismemesi (előjog-nélküli) armalis levelét I. Leopold királytól. Az adományozott címer elnagyolt leírása: *a pajzs kék udvarában jobbról felemelkedő hármass szikla, amelynek középsőjén hármass szál fehér liliom virágzik; a zöld téren szarvas ágaskodik, első lábait a sziklára helyezve*. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Petényi-család címere: kései heraldikai alkotás, életkép-szerű ábrázolással. Régi, Pozsony-vármegyei nemesi család, amelynek előjogait I. Leopold király 1686-ban megerősítette címeres oklevéllel. A címer leírása: *emelkedő bérc, amelyen hármass fehér liliom, és a bércre szarvas üget felfelé*. E szarvasos címerhez családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Az ilyen szarvasos címerek már távol állnak az ősi heraldikai hagyományoktól. Ezért, az sem meglepő, hogy ehhez a címerekhez sem lelhetők fel családi legendák. Megemlítenéd, hogy az ilyen címerek: a nemesi előjogok nélküli címer-adományozásoknál gyakoribbak voltak.

Szarvas egyesítése más élőlény-jelképpel

Elgondolkodtató, hogy ilyen címereket idegen származású magyar uralkodók adományoztak (magyar vagy betelepülő idegen családoknak). Azoknak, akik az uralkodó szolgálatába szegődtek vagy lojalitásukért (esküjükért) megerősítettek régi nemességükben. Íme, néhány példa az ilyen szerkesztésű címerekre:

Vincze-család címere: késői heraldikai alkotásra, a régi szabálytól eltérő szín-szín párosítással. Heves-vármegyei, nemesített armalista (nemesi előjogok nélküli kismemesi) család. Címer: *kék pajzsban: zöld halmon lépő szarvas, szarvai között kis fekete madár*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Egyházas-bersenyi Bersenyi-család címere: késői heraldikai alkotásra, a régi szabálytól eltérő szín-szín párosítással. Dunántúli népes család, amely 1559-ben kapta adománylevelét I. Ferdinánd helytartójától, Veszprém-vármegyei egyházas-berzsényi birtokaik megerősítésére. A címer leírása: *kék háttérben, zöld alapon ülő ezüst szarvas, hátán arany griff*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Egyházas-berzsényi Berzsényi-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással, és szín-árnyalatokkal. Árpád-kori régi család. Mivel egykori okmányai elvesztek, I. Ferdinánd magyar király 1559-ben megerősítette birtok-adományait. A család címere: *kék udvarban, zöld halmon fekvő szarvas, azon egy arany griff kiterjesztett*

szárnyakkal, jobb mellső lábával a szarvas agancsába kapaszkodva. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Kerepeci Verbőczy-család címere: azonosítatlan heraldikai alkotás. Ősi Ugocsa-vármegyei család, amely legnevezetesebb tagja Verbőczy István, a híres magyar jogtudós, a „Hármas-könyv” szerzője, aki volt ítélőmester, nádor, majd királyi kancellár. A pecsétjének címer-ábrája: *pajzs alján nyugvó szarvas, hátán griff*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Devecseri Choron-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással, és szín-árnyalatokkal. A Veszprém- és Zala-vármegyéből megyéből származó család ismertebb tagjai megszerezték Jánosházát: Gergely zalai alispán 1478-ban, majd András főispán 1564-ben. E család, a XVII. században a vármegye leggazdagabb nemesei közé tartozott, később számos birtokuk a Nádasdy-családra szállott. Címer-leírás: *a pajzs kék udvarában, zöld mezőn balra haladó szarvas, annak hátán egy kis állat (farkaskölyök?).* Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Schraud-család címere: kései heraldikai alkotás, címer-képekből szerkesztve. A címet és nemességet Schraud Ferenc orvos-tudor kapta. mégpedig 1797-ben, I. Ferenc királytól, a pestisjárvány alatt végzett kiemelkedő gyógyítói tevékenységéért. A címer leírása: *ezüst udvarában zöld téren legelő szarvas, amely hátán tizenkét fejű sárkány „dühösködik” egy vele szemben álló piros talárba öltözött kék fátyolos egyénnel, ki felemelt botjával sújt feléje, mely botra kígyó tekerődött.* Címerhez családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Moghy-család címere: korai korból származó, különlegességnek számító, késői heraldikai alkotás. Régi alapszabálytól alapvetően eltérő szín-szín párosítással és kompozícióval, címer-arányokkal. Ezt a címet, Moghy Mátyás egri kanonok és fiai kapták 1418-ban, Zsigmond királytól, Augsburgban. A címer leírása: *az ábrája domború pajzs, amelynek fekete mezejében és zöld gyepen egy természetes színű, ötágú arany agancsos szarvas áll. Hátán egy hosszú kék ruhás, kezében fehér nyelvű arany korbácsot suhogtató fiatal nővel. Aki felső karjain veres szalaggal átkötött aranyövet és ugyanoly színű kalpagot visel.* Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes. Különlegessége abban rejlik, hogy ez az első olyan „ismert címer”, amely szarvason lovagló nőt ábrázol.

Nagyszántói Ányos-család címere: kései jellegű heraldikai alkotás, sajátos színilleszkedési szabályok, életkép-szerű kompozícióval. Ányos Albert polgár és fiai címeres levéllel emeltettek nemességre, 1523-ban, II. Lajos király által. A címer-leírás: *zöld udvarában, egy magas fa alatt lesben álló vitéz, fegyverével egy előtte futó szarvasra céloz.* Ismert olyan ábrázolás is, hogy a szarvas elfordítja a fejét a vadásztól. Más változat szerint, a szarvas elfut a puskával utána célzó vadász elől. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Az ilyen szerkesztésű címerek nem gyakoriak. Többnyire nem az eredeti, hanem a XVII. század körül „megerősített” címer-leveles változataik ismertek. Ezért lehetséges, hogy e címerek eredetileg csak szarvast ábrázoltak. Az sem kizárt, hogy politikai okokra (behódolás eredményére) vezethetők vissza az kiegészítések címeres megjelenése.

Kétszínű háttérben sebzett szarvas

Ez a kompozíció az „egyszínű háttérben sebzett szarvas” későbbi címer-variánsa lehet. Abból az időből, amikor a heraldikai szín-fém illeszkedés szabályait már nem tekintették kötelezőnek. És, a jelképes ábrázolás helyett a táj-jelleg és ábrázolási pontosság is fontossá vált. Íme, néhány példa az ilyen szerkesztésű címerekre:

Turóci Eördögh család címere: korai heraldikai alkotás, a régi alapszabályhoz illeszkedő szín-fém párosítással. Othmar Pirk, a Thurócz várához tartozó jobbágy fia kapta IV. Béla királytól, 1250-ben, birtok-adománnyal egyetemben. Ennek ellenére, az ismert címer-változat a XVII. századból származik: *kék mezőben, zöld hármashalmon, hatágú aranycsillag és ezüst félhold közt egy ágaskodó aranyszarvas, nyakán nyíllal átlőve*. Ismert ez a címer Hold nélküli (csak hatágú csillagos) ábrázolásban is. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Lászlófalvi Ábrányi-család címere: késői heraldikai alkotás, alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. A címer adományozásának ideje és oka bizonytalan. A jelenleg ismert címer-változat is a XVII. századból maradt fenn. Csak egy helyen. Apátiban, az Eördögh-család kastélyán lévő festményként. A címer leírása: *kék mezőben, zöld hármashalmon ágaskodó aranyszarvas, nyakán nyíllal átlőve; a szarvas fejének jobb oldalán hatágú ezüst csillag*. Ez az ábrázolás nem tűnik szarvas-szakrális jelképnek. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Vámosi Ányos-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. Bár, a több száz éves nemes-címeres Vámosi-családból eredeztették magukat, Ányos Antal (új-aradi ispán) csak 1835-ben hirdette ki nemességét Temes-vármegyében. A közbelső időszakban a család nemesi tevékenysége homályba vész. A címer adományozásának ideje és alkalma sem ismert. A címer leírása: *kék mezőben, zöld fűvön ágaskodó aranyszarvas, amely nyakát nyílvessző fúrja át*. Ami eltér a Vámos-család ősi címerétől. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Zúgó-család címere: Zúgó Lukács és gyermekei 1610-ben nyertek címeres nemesi oklevelet. A címer leírása: *kék udvarban, zöld téren álló, természetes színű agancsos szarvas, homlokába lőtt nyíllal*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Dapsi Ravasz-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. Ravasz Miklós és Mihály kapta 1650-ben III. Ferdinánd királytól, vele együtt a dabsai birtokot is. A család idővel Borsod- és Szatmár-vármegyékbe is átszármazott. Az egyik leszármazottjuk (Pál) 1839-ben Gömör-vármegye alügyésze, 1842-ben főadószedője volt. A családi címer leírása: *kékben, zöld alapon felugró szarvas, nyakán előlről nyíllal átdöfve*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Szentkirályszabadjai Rosos-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. A család eredetileg Veszprém-vármegyéből származott, onnan Zala és Komárom-vármegyébe átköltözve. Címerét a XVIII. század körül kaphatta. A címer leírása: *kékben, zöld alapon, a nyakán bal felől nyíllal átlőtt, felugró természetes színű szarvas*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Szemerei Csúzy-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. A Szemere-nemzetségből származó család, amelynek őse Sándor (1247.). A

família jeles tagja Csúzy János, aki 1327-ben, a velenceiek elleni háborúban a magyar sereg egyik vezére volt. Felvidéken több települést is birtokoltak. A család 1540-ben Csúzra új adományt nyert, ahol 1848-ig földesúri joggal bírtak. Címerük: *kék háttérben, zöld alapon ágaskodó, jobboldalra fordult szarvas, a nyaka hátulról jövő nyíllal átlőve*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Perr-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. Perr András 1718-ban, III. Károly királytól kapta címeres oklevelét. A család származásáról és a nemesítési érdemeiről az adatok erősen hiányosak. A címer leírása: *kék udvarban, zöld téren fekvő szarvas, fenntartott nyakán nyíllal átlőve; felette jobbról ezüst félhold és balról arany csillag*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Az ismertetett címer-ábrázolások – kevés kivétellel – őrizték a késői szarvasos címerek „színvilágát”. Vagyis: a *kék háttérben, zöld alapon, a természetes színű szarvast*. A nyílvesző többnyire fém-színű, de lehet sárga vagy fehér „fémpótló” is.

Kétszínű háttérben, feldíszített és sebzett szarvas

Az ilyen „halmozott jelképű” szarvasos címer-változatokkal leginkább a XVIII-XIX. századi alkotásoknál találkozhatunk. Ebben az időben a nemesi cím- és címer-adományozás már nemcsak érdemekhez, hanem „vagyoni felajánlásokhoz” is kötődhetek. Ahogy az akkori egyes nemzetiségi liberális újságok²⁴ fogalmaztak: „A magyar nemességet évszázadokon át csupán katonai erényekért, a honvédelmében szerzett érdemekért adományozták a királyok. Most 60-70 000 korona ellenében megszerezhetette azt minden telekügynök, vagy akár mint megtörtént büntetett előéletű személy is.”. Állítólag arra is volt példa, hogy egy bevándorló, polgár-családból származó osztrák árukereskedő (1910-ben) – aki 1 millió Koronás ajánlatot tett egy udvari tanácsosnak – 3 hónapon belül osztrák báróságot kapott, szépen stilizált bárói címerrel, hozzá kidolgozott családfával. Amely cím természetesen az egész Osztrák-Magyar Monarchia területén elfogadottá és tiszteletteljessé vált.

Vay-család kései címere: amely címere eredetileg *egyszínű kék háttérű volt, amelyben nyíllal sebzett fejű aranyszarvas* ábrázolódott. Ezért, a címer 1783-as változata igencsak meglepő. Ugyanis, e címerben: *a szarvas már kék háttér előtt, zöld mezőben lépeget*. És, *a szarvasnak már nem a szemét, hanem a száját fúrta át a nyílvesző*. Valamint, *a szarvas homlokából – a két agancság között- egy kettős kereszt is kinőtt*, mindez kiegészítve *a szarvas agancs-ágainál díszlő ezüst Holddal és arany Csillaggal*. Nem szólva a többi díszítésről (például: a címer virágos bandázssal harántolva). Ami azt jelzi, hogy az eredeti szarvas-értelmezés és a címerhez kötődő esetleges legenda is igencsak megváltoztatott (talán el is eltorzulhatott) az idők során. Egyúttal, az újabb címer-változat jól érzékelteti a heraldikában bekövetkezett ábrázolás-módosulásokat, valamint a szín-illeszkedési szabályok fellazulását. Címerhez kapcsolódó családi legenda: ez volt az szarvas, amely a Tanais (Don, Donyec) vizén átkelve mutatta az utat a honfoglaló magyar seregnek, akikkel a Vay-család ősei is vonultak a Kárpát-medencébe.

Felső-penci és Fegyverneki Vida-család: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. Vida István, fiával és lányával (Istvánnal és Gabriellával) 1609-ben kaptak nemesi oklevelet és címer-oklevelet II. Mátyástól, melyet Mária Terézia királynő

²⁴ Eiserne Stirn, Eiserne Kron, Ungarischer Baron, Mosaischer Konfession.

1740-ben megújított. *Címer-ábrázolás: ezüst pajzsban, zöld halmon, hátsólábain álló, koronát tartó, nyakán két nyíllal átlőtt szarvas.* Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Patófalvi Pathó-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. A patófalvi származású Pathó Ferenc, 1665-ben kapott nemesi és címeres oklevelet Apafi Mihály erdélyi fejedelemtől. Később, a család Szatmár, Esztergom és Komárom-vármegyékben terjeszkedett. Nemességüket 1839-ben, Esztergomban is igazolták. A címer ábrázolása: *kékben, hármasként zöld halmon ágaskodó, szarvai között aranykeresztet viselő, szügyén nyíllal átlőtt, természetes színű szarvas.* Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Ha leszámítjuk az ilyen szarvasos címerek díszítéseit, ezeknél is megfigyelhető a régi mintázat. Vagyis, a *kék háttér, zöld alap és a természetes színű szarvas.* Tehát, az a kései heraldikai szarvas-motívum, amelyet látványosan díszítettek és festmény-szerűen kipingáltak. És, feltehetően megrendelésre (jó pénzért), akár túl is díszítettek.

Egyszínű háttérben jelképből kinövő szarvas-torzó

A szarvasos címerek nem túl elterjedt változata. Amely ábrázolásokon a szarvas mellső része valamely más szimbólumból kiemelkedik.

Bakócz-család címere: korai heraldikai alkotás, feltehetően betartva a szín-fém párosítási alapelvet. A címet Bakócz Bálint, a titeli prépost kapta. Vele együtt testvérei is részesek ezen adományban, köztük Bakócz Tamás, a későbbi esztergomi érsek. A fennmaradt, 1459. évi címer-ábrázolás szerint: *kék mezőben, egy arany kerékből kinövő arany szarvas mellső része.* Később, ez a címer-szarvas némely ábrázolásánál kiegészült: *a szarvas homlokára illesztett négyszög-kereszttel,* amely később lemaradt az ábrázolásból. Itt is fellelhetők különböző változatok, időnként módosuló háttér-díszítésekkel. Tény, hogy az eredeti címer-ábrázolás megmaradt, ugyanakkor ez esetben sem érzékelhető a szarvas-ábrázolásnál szakralitás. A családi legenda szerint: a címer, a család kiemelkedését jelképezi, mivel a család őse egyszerű kerégyártó volt, aki érdemei alapján emelkedett fel a nemesek közé.

Erdődy-család címere: korai heraldikai alkotás, feltehetően betartva a szín-fém párosítási alapelvet. A család a XVI. században kezdte el használni az Erdődy nevet a Bakócz helyett. A család címere negyedelt, amely közepére a Bakócz-féle szarvasos címer került, de eltérő színezéssel. *Vörös háttérben, arany kerékből kinövő arany szarvas.* A Bakócz-családból kiváló Pállfy-ág vitte tovább címerében a *kék háttérű az arany kerek-szarvas változatot.* Címerhez kapcsolódó családi legenda szerint: a kerékből kinövő szarvas, az Erdődi-nemzetség „egykori romjaiból való felemelkedését” szimbolizálja. A legenda szerint a család egy ősi tagjának kocsija kerekét törve rohant egy szakadék felé, amikor egy szarvas eléje ugrott és megállította a megbokrosodott lovakat.

Szucsáki Tomory-család címere: korai heraldikai alkotás, a régi alapszabályhoz illeszkedő szín-fém párosítással. Kihalt család, amelynek első ismert ősei Feche Mihály, valamint Tamás nevű testvérének fia (Bucchus), akiket a régi írások Tornavár jobbágyaiként említnek. IV. László 1289-ben nemesítette őket, Tomort adományozva nekik. Később, a család egyik tagja Szucsákot is adományba kapta, innen az előnevük. Legkiválóbb tagja e családnak: Tomory Pál kalocsai érsek, a magyar hadsereg fővezére, aki 1526. augusztus 29-én Mohácsnál elesett.

Címere: *kék alapon leveles koronából emelkedő szarvas*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Magyargyerő-monostori Kabós-család címere: korai heraldikai alkotás, a régi alapszabályhoz illeszkedő szín-fém párosítással. Erdély egyik leg törzssökösebb nemes családja, amely a Gyerőffy, Kemény és Radó családokkal közös törzsből ered, és azokéhoz hasonlatos címet is visel. Amely leírása: *kék mezejében, királyi koronából kiemelkedő szarvas, fölötté félhold csillaggal*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Magyargyerő-monostori Kemény-család címere: korai heraldikai alkotás, a régi alapszabályhoz illeszkedő szín-fém párosítással. Erdély egyik legrégebbi családja kapta, több oklevél is bizonyította nemességüket, többek között egy Ulászló király által megerősített egyezség-levél, a XV. század végéről. A család ősi címere: *kék háttérben, egy aranyos koronából kiemelkedő arany szarvas, fejének jobb oldalán ezüst fogyó Hold, bal oldalán hatágú arany csillag*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Gyerő-vásárhelyi Gyerőffy-család címere: korai heraldikai alkotás, a régi alapszabályhoz illeszkedő szín-fém párosítással. Erdélynek egyik legrégebbi (a XVIII. század elején kihalt) családja. A Mikola, Radó, Kabós, Vitéz és Kemény családokkal egy közös törzsből, Gyerő fia Mikola leszármazásából ered. A címerük is hasonló: *kék mezőben, királyi koronából kiemelkedő szarvas, fölötté félhold és csillag*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Szamosfalvi Mikola-család címere: korai heraldikai alkotás, a régi alapszabályhoz illeszkedő szín-fém párosítással. A törzsi (nemzetségi) rokonság miatt, címerük is azonos az előbbiekével: *egyszínű mezőben, egy koronából kiemelkedő szarvas*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

A címerek közös sajátossága: a kék háttér és az arany színű szarvas-torzó. Valamint, a szarvas-szal azonos színű jelkép, amiből a torzó kinő. Amely színe és kontúrja az idők során – a jobb láthatóság érdekében – fokozatosan „átszíneződött”.

Kétszínű alapon jelképből kinövő szarvas-torzó

A címer-ábrázolások az előbbi egyszínű háttérű alkotások későbbi változatának tekinthető. Amelyeknél a háttér színe mellett egy más színű alap is megjelenik. Amelyre ráépül a címer szarvas-kompozíciója. Ezen változatoknál is megfigyelhető, hogy minél „újabb kori” a címer-szerkesztés, annál inkább részlet-dúsabb és tájképszerűbb.

Erdődi Pálffy család címere: korai heraldikai alkotás, feltehetően betartva a szín-fém párosítási alapelvet. A családot – egy 1840-es leírás szerint – a XV. századi Kont Páltól származtatják. Ugyanakkor, több is ellentmondás érzékelhető, mivel a családi címer lényegében megegyezik a Bakócz-címerrel. Valamint, a család is úgy jutott a címerhez, hogy a Daun-féle hitbizomány haszonélvezetét megkapta. De ez már így is túl bonyolult és zavaros, ezért nem érdemes a nemesség részleteit firtatni. A lényeg az, hogy a Pálffy-család címere, a Bakócz családi címer egyfajta stilizált változata: *kék mezőben, egy arany kerékből kinövő arany-szarvas mellső része*. Annyi eltéréssel, hogy az *aranykerék egy zöld hármashalmon áll*. Ez a címer-változat a Bakócz-címer XIX. századi változatának felel meg (de nincs adat arról, hogy

a címer miként alakult ilyené). Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Fejér-egyházi és kápolnok-monostori Pap-család címere: egy késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. Szolnok-doboka-vármegyei Kápolnok-monostor községéből származó család. Előnevükben jelzett községeket, mint birtok-adományt kapták, 1623-ban. Pap György, István, János és Lukács testvérek (mint régi nemesek), 1623-ban kaptak címeres levelet Bethlen Gábor fejedelemtől. A címer leírása: *kék háttérben, zöld alapon nyugvó, leveles koronából növő aranyszínű szarvas, amely mellső lábai között egyenes kardot tart*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Elkei Muray-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. E család csak a XVII. század elején tűnt fel. Az 1754-1755. évi országos nemesi összeírásban Muray Ferencz özvegyéről (Maraskó Judit) maradt fenn adat, a Komárom-vármegye nemesi családok összeírásakor. A címer leírása: *kékben, természetes hullámokból kiemelkedő, szikla felé forduló, természetes színű szarvas, hatágú aranycsillagtól kísérve*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Nagycsepcsényi és Muthnai Vladár-család címere: késői heraldikai alkotás. Régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással, és szín-árnyalatokkal. A Turóc-vármegyéből származó család, a XIII. század közepén tűnik fel. 1263-ban, Muthnára nyert királyi adománylevelet, amely 1295-ben megerősített. Idővel a család átszármazott Hont, Gömör-, Szabolcs- és Zemplén-vármegyékbe. A 1754-55. évi nemesi összeírásban e család szerepelt a Zemplén vármegyei nemesek között. A címerük leírása: *kékben, fehér hullámokból kinövő természetes szarvas, jobbról hatágú aranycsillagtól, balról ezüst félholdtól kísérve*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Gathali-család címere: átmeneti heraldikai alkotás, a régi alapszabályhoz részben illeszkedő szín-szín és szín-fém párosítással. Zsigmond király 1431-ben ajándékozta e címerrel Gathali Lászlót és fiútestvéreit, valamint némely unokatestvérét. Mindezt azért, mert sok csatában, jelesen vitézkedve kiálltak a király mellett. A címer leírása: *balra dőlő, felül feketével és alulról vörössel osztott pajzs A két színt elválasztó osztóvonalból növekedő ezüst szarvas, melynek bal agancsa vörös*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Sárosi Makay-család címere: átmeneti heraldikai alkotás, a régi alapszabályhoz részben illeszkedő szín-szín és szín-fém párosítással. A címer adományozásának alkalma és ideje ismeretlen. Ennek ábrázolása egy – az 1700. évben, Eperjesen készült – oklevél gyűrűs pecsétjén maradt fenn. Leírása: *a címer mezejében koronából kinövő szarvas, hozzá képest felül jobbról az A.M. (jelentése: Andreas Makay), balról a D.V. betűkkel*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Fricsi Fekete-család címere: átmeneti heraldikai alkotás, a régi alapszabályhoz részben illeszkedő szín-szín párosítással. Az adományozás oka és ideje ismeretlen. Annak ábrája egy 1596-ból származó hagyatéki eljárás okmányáról, valamint a család által 1678-ban öntetett ózdi harangról ismert. A címer-ábrázolás: *pajzs kék udvarában leveles aranykoronából kinövő természetes színű szarvas*. Címerhez családi legenda vagy szakrális monda nem ismeret.

Talász-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi szabálytól eltérő szín-szín párosítással, és szín-árnyalatokkal. Az armalista adományozás oka és ideje ismeretlen. A hasonló nevű

Narda-vidéki családok egyike, amely a többitől eltérően görög katolikus vallású és szerb származású volt. XX. század elején, e család onnan elköltözött (valamely szerb vidékre). A címer leírása: *kék udvarban, szürke (ezüst?) kőbástyából kinövő, természetes színű szarvas*. A legenda szerint a kőbástya: Varasd vagy Varda várát jelképezi, ahonnan a család ősei eredetileg származtak.

Névery-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással, és szín-árnyalatokkal. A címeres nemesi oklevelet II. Leopold király adományozta 1791-ben, Névery József és Elek számára. Akik, az Arad-vármegyei kancelláriánál tűntek ki érdemeikkel. A címer leírása: *ezüst udvarban hármaz zöld halom, annak középső halmán arany korona nyugszik, amelyből szarvas emelkedik ki, szarvai között vörös-kék sávból formálódó kereszt*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Toperczer-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. Toperczer János kapta 1686-ban kapta nemességét és címerét I. Leopold királytól. A címer leírása: *kék udvarában hármaz zöld hegy, a középsőn arany korona, abból szarvas növekszik, mellső lábaival struccotollat tartva*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Keszthelyi Bornemissza-család címere: korai jellegű heraldikai alkotás, kissé eltérő későbbi szín-szín párosítással. Keszthelyi Bornemissza Györgynek II. Ulászló király adományozta. A címer leírása: *kék pajzsban fehér habokból növekvő szarvas, amely mellső lábaival egy nyilat tart függőlegesen*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

A címerek közös sajátossága: a kék háttér, attól eltérő színű alap és a szarvas-torzó. Valamint, a szarvastól eltérő szín-árnyalatú jelkép, amiből a torzó kinő (és amely az alapon nyugszik). A szarvas-torzóval összekapcsolt díszítések közül a csillagos-holdas jelképek: többnyire erdélyi (vagy régebbi székely) kapcsolatokra utalhatnak.

Kiemelkedő sebzett szarvas

Valójában, az előbbi szarvas-torzós címerek „nyilas sebesítéssel terhelt” változatai. Olyanok, amelyek már igen „távolra szakadtak” az eredeti címer-szerkesztési hagyományoktól.

Krasznai Für-család címere: korai jellegű heraldikai alkotás, kissé eltérő későbbi szín-szín párosítással. A címert Báthory István lengyel király és erdélyi fejedelem adományozta Krasznai Für Sándornak és „mindennemű utódjának”. Aki fejedelmi főszakácsként, kiváló szolgálatának elismeréséül kapta. A címer leírása: *a pajzs kék mezejében, félig kiemelkedő és szügyébe szúrt arany késsel ellátott szarvas*. A hagyomány szerint ez a címer, a főszakács által készített, kiváló szarvas-étkeket kívánta megörökíteni.

Markoviczky-család címere: korai heraldikai alkotás, feltehetően betartva a szín-fém párosítási alapelvet. A nemesi összeírás során Trencsén-vármegyében bukkant fel, e Breszkón székelő család. Később onnan elköltöztek, csak 1764-ben lelhető fel újabb adat e családról, amikor Markoviczky József nemességét Nógrád-vármegyében kihírdették. A családi címer: *a pajzs vörös udvarában, aranykoronából kinövő arany szarvas, szügyén nyíllal átlőve*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Nándori Nándory-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi szabálytól eltérő szín-szín párosítással. A Nógrád-vármegyei család első ismert őse II. Mátyás királytól kapta címeres nemesség-újító oklevelét, 1610-ben. A XIX. század elején a család két ágra szakadt, Nyitra és Hont-vármegyei átköltözéssel. A címer-ábrázolása: *kékben, arany leveles koronából kinövő és nyakán alulról jövő, bal felé irányított, nyíllal átlőtt természetes színű szarvas*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Lukai Sándor-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. A szlavnyicai Sándor-családból kivált ág grófi címet nyert. Ennek címerben: *az ezüst szarvas hármass hegyen nyugvó aranykoronából emelkedik ki, s nyaka nyílvesszővel van átiütve, szájában pedig tölgyfagallyat tart*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Benkler-család címere: egy késői jellegű heraldikai alkotás, régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással, leírásokból nehezen azonosítható színekkel. Benkner János, előkelő polgár, nagykereskedő, városi tanácsos, gazda, hosszú időn keresztül Brassó város főbírája, Mátyás királytól kapta. Amely adományt Ulászló király 1509-ben megerősítette és birtok- és címer-adományozással is kiegészítette. A címer leírása: *átmeneti stílusú pajzs, amelynek kék mezejében alul drágaköves arany korona; amelyből, egy balra néző szarvas-torzó emelkedik ki, mellső lábait előre nyújtva, vízszintesen előre álló agancsokkal; nyakát dárda járta át, a hátán vér folyik, szemei az előtte lévő félholdra merednek*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Az ilyen címereknél a kék háttér az, ami egyfajta régi hagyományként megmaradt. Valamint az, hogy a szarvasok természetes színe a régi arany-szín egyfajta pótlását jelenthette.

Szerkesztett szarvasos címerek

Ide sorolhatók azok a címerek, amelyek több címer-jelképből szerkesztődtek egy új címerre. Az ilyen ábrázolások a XVII. századtól váltak elterjedté. Elsősorban, a már meglévő címerek utólagos megerősítésekor, esetleg újabb címer-részek „hozzá-adományozásakor”.

Borosjenői Korda-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással, és szín-árnyalatokkal. A hagyomány szerint – ez a család – I. Károly királlyal „jött be Magyarországra”. Korda István 1503-ban nyer adományt a rutkai birtokára. A XVII. században egy ága Erdélybe szakadt, ebből Zsigmond udvarhelyi főkirálybíró, fiai 1730-ban bárói, György pedig 1779-ben grófi rangra emelkedett. Az erdélyi ág kihalása után, a szatmári ág több ottani vidéken bírt földesúri jogot. A címerük leírása: *görbe kardot tartó, hajlott páncélos kar végéről felugró szarvas*. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Kis-Jeszeni Jeszenszky-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással, és szín-árnyalatokkal. A címet II. Lajos király adományozta Paulovitz Miklósnak és Jámbor Ádámnak, 1521. évben, a Turóc-vármegyei Kis-Jeszen birtokainak felével. Ezt követően az adományozottak Jeszenszky-nek nevezték magukat. A címer leírása a fennmaradt pecsétek alapján: *kék pajzsban zöld alapon, vörös ruhás, sárga öves, csizmás és süveges ember, jobbjaiban szekercét emel, baljával egy előtte balra szökő szarvas szarvát tartja*. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Ibrányi-család címere: egy késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással, és szín-árnyalatokkal. Ez a család (feltehetően) nem régi Vay-Ibrányi családfa leszármazásából eredeztethető. A címet Ibrányi László kapta, de adományozásának ideje és körülménye ismeretlen. Egyes adatok szerint, ez az Ibrányi-család idővel családi kapcsolatba is került a Vay-féle Ibrányi-ággal is. A címer leírása: *vörös mezőben, zöld alapon ugró, természetes színű szarvas. Fölötte egy arany félholddal és hatágú arany csillaggal megrakott, balról lemenő kék gerenda (vagy sáv).* A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes. Címerhez kapcsolódó családi legenda: ez volt az szarvas, amely a Tanais (Don, Donyec) vizén átkelve mutatta az utat a honfoglaló magyar seregnek, akikkel a Vay-család ősei is vonultak a Kárpát-medencébe.

Montsko-család címere: egy késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással, és szín-árnyalatokkal. Ezt a címet Mária Terézia királynő adományozta Montsko Szaniszló löcsei polgárnak, 1746-ban. A címer: *álló kék mezejű pajzs, amelynek «Fidelis» felírással ellátott füves alapján, egy nyíllal átlőtt bal felé futó fehér szarvas. Az ábra szerint, a nyíl vesszőt, a pajzs jobb oldalán felhőkben mutatkozó íjat feszítő kar lőtte ki.* A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Szilágy-család címere: egy késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással, és szín-árnyalatokkal. Szilágyi János 1686-ban kapta e címeres nemesi oklevelet I. Lipót királytól, feltehetően katonai érdemeiért. A címer leírása: *kék udvarban, zöld téren balra futó és hátranéző szarvas, amely nyakára egy vadász, puskával céloz; a vadász zöld ruhába öltözve, fekete kalpagban és sárga csizmában.* A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Tamáskovics-család címere: a hagyományos heraldikától idegen tájképszerű alkotás. Tamáskovics Márton 1719-ben kapta III. Károly királytól, a nemesi oklevéllel egyetemben. A címer leírása: *a vért alakú pajzs udvara tájképet ábrázol, alul kékes tóban hattyú úszik jobb felé, fölötte a zöld pázsiton magas, terebélyes zöldfa, amely alatt természetes színű szarvas pihen.* A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Vég-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. Frölich Ferencz Ferdinand, I. József királytól kapta címeres nemesi oklevelét, 1710-ben. Ezt követően Vég-re magyarosítva a nevét. A címer leírása: *a pajzs kék udvarában megtermett zöldellő fa áll; ennek bal oldalán egy szarvas ágaskodik, első lábaival fogva a fa derekát.* A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Barcsi-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi címer-szerkesztési szabálytól eltérő szín-szín párosítással. A nemesi előjogok nélküli armalista oklevelet Barcsi József intéző kapta, aki a kéthelyi Hunyady-család birtokán szolgált. A címer leírása: *a pajzs kék mezejében zöld téren egy ágas fa áll, amely lombja felé egy természetes szarvas (vagy őz?) ágaskodik.* A fennmaradt pecsét-töredék alapján lehetséges, hogy az ágas fán egy madárféle is ült, kissé kiterjesztett szárnyakkal. A szarvasos címer-részhez családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Golub-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. A címet 1756-ban Mária Terézia királynő adományozta Golub Györgynek. A címer leírása: *a pajzs kék mezejében zöld téren fenyőfa áll, mellette arany szarvas fekszik, fejét a fa felé fordítva; ez felett V alakú arany elválasztó sáv, amely felett a kék mezőben fehér galamb*

repül, csőrében arany olaj-ággal. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Ér-Szodorói Szodoray család: korai heraldikai alkotás, feltehetően betartva a szín-fém párosítási alapelvet. A család: közép Szolnok-vármegye ősi családja, amely kiterjedt a szomszéd Szatmár-, Bihar-, sőt Heves-vármegyékre, Erdélyben pedig Doboka-vármegyére. A család régen szerkesztett családfája: egészen a XIV. század elejéig viszi fel származását, De adatok hiányában ez nem tekinthető hitelesnek. Csak a XVI. század közepétől mutatnak fel hiteles adatokat a történelmi oklevelek: Zsigmondnak négy fiától I. Jánostól, Györgytől, Ferencztől és Andrástól. A család új élete a XVI. század végén kezdődik, amikor Szodoray János 1583-ban (György, Ferencz, és András testvéreivel) Rudolf királytól nemességüket megújító levelet kap. Az ekkor kapott címerük: *sárga udvarú pajzsban, kutat keresztül szökő és szablyát markoló szarvast*. A leírásokból a szarvas színe nem állapítható meg (feltehetően rőt vörös), ábrázolását sem sikerült fellelni. Címerhez családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Kátai Farkas-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól némileg eltérő szín-szín párosítással. Címert, a nagykátai Farkas József (vagy László) kaphatta, a XVIII. században, a Torna-vármegyéből irányuló betelepítéskor szerzett érdemeiért (a tornai Keglevich Gábor, vagy a csekekátai Keglevich Miklós közbenjárására). A címer-leírás hiányos, csak pecsét-ábrája ismert egy megállapodásról: *jobb oldalon farkas, bal oldalán szarvas, mindketten ágaskodva és egymás felé fordulva, mellső lábaikkal közösen és két oldalról tartva egy hat küllőjű szekér-kereket*. A családi legenda szerint a kerék a Káta-nemzetséghez való tartozást; farkas a Farkas-családot felképezi; *szarvas pedig azt a káta-nembeli felvidéki családot, akikkel a Farkas-család egyesült (házasságban)*. Birtokaik maradványa (a XIX. század végén) már csak a Feketeerdő, Páskom és Erdőszőlő kis részére terjedt ki.

Kéméndi Várady-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. Bár a család, Hunyad-vármegye egyik legrégebbi családja volt, az ismert címere a XVII. század környékén formálódhatott. A leírás szerint: *pajzs udvarának alapján hét vár, e fölött szemközt jobbról oroszlán, balról szarvas ágaskodik, közöttük egy zászló leng, melyen kétfejű sas látszik, e fölött csillag*. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

A szerkesztett címerek, gyakran egy régebbi címer némi kiegészítésére hasonlítanak. E sajátos „többletek” kifejezhettek más nemesi-nőági kapcsolatot. De jelenthették egy újabb uralkodó megerősítését, vagy a „címerezett” családtag feudális ranglétrán való emelkedését. Esetleg, egy újabb elismerés, tisztség vagy birtok-adomány „címerben kifejezett” megjelenítését.

Felezett szarvasos címerek

Ide sorolhatók azok a címerek, amelyek két címerből, vagy egy régi címer új mezőjű jelképes kiegészítésével szerkesztődtek egy új címerre. Az ilyen ábrázolások is XVII. századtól váltak elterjedté. Efféle címerek – sok esetben – a több nemesi vérvonallal rendelkező családok származási címereiből is eredeztethetőek. Ilyen címerek leginkább a címerrel már rendelkezők egybekelésekor adományozódtak. Vagy, a címeres-nemes családok közötti nemességi-jog és birtok-átadások esetén. De kifejezhetette a család címének-rangjának növekedését is. (esetleg befogadások, összeolvadások) uralkodói megerősítéseként.

Bubanovich-család címere: korai heraldikai alkotás, a régi alapszabályhoz illeszkedő szín-fém párosítással. Ez a horvátországi család, a címeres nemesi oklevelét Bubanovich Tamás valamely érdemei miatt kapta 1792-ben. A pajzs felső jobboldali szögletből a baloldali alsó szögletig átlós vonallal *két mezőre oszlik. A felső zöld (vagy kék) mezőben arany szarvas, fölötté csillag látható.* Az alsó vörös mezőben zöld hármás-dombon egy nyíl és kard keresztbe téve. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Felső-győri Nagy-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással, leírásokból nehezen azonosítható színekkel-árnyalatokkal. Borsod-vármegyéből származó család, honnan a XVI. század végén költöztek Nógrád-vármegyébe. Nagy János, Egyed és Ferencz 1594. nyert nemességűjítő címer-levelet. Több tagjuk részt vett az 1848-as szabadságharcban. A címerük leírása: *felül vörössel, alul kékkel vágott pajzs.* Felül: zöld alapon, hatágú aranycsillagtól vezérelt fehér lovon vágató páncélos és nyílt sisakos vitéz, jobbában hosszú hadilobogót, baljával a kantárszárakat tartva. Alul: *hullámokból kiemelkedő, nyakán előlről nyíllal átlőtt természetes színű szarvas, a pajzs jobb oldalán emelkedő sziklák felé fordulva.* Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Rath-család címere: korai heraldikai alkotás, a régi alapszabályhoz igazodó szín-fém párosítással. A címet Ráth Bálint és családjának egyes tagjai kapták, hadi érdemekért. II. Rudolf császártól, Prágában, 1599-ben. A címer leírása: *a pajzs függőlegesen két részre oszlik.* Amely jobb oldali udvarban, két kék pólya között egy vörös pólyán (lamina) két fehér liliom látható. A baloldali udvarban: *hármás hegyű zöld sziklának (halomnak) baloldali alacsonyabb csúcsán, kék mezőben egy természetes (rőt vörös) színű szarvas ágaskodik.* A fennmaradt ábrázolásról a kék szín szinte sárgává fakult, a szarvas aranyos színe pedig barnává torzult. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Riomfalvi Szarvasy-család címere: a címer szarvasos fele korai heraldikai alkotás, a régi alapszabályhoz illeszkedő szín-fém párosítással. Címeres nemesi oklevelet – a család – állítólag Apaffy Mihálytól kapták, 1667-ben. A címer leírása szerint: *a pajzs jobb oldali vörös udvarában egy vitéz áll, kivont kardja hegyén törökfejet tartva; a bal oldali kék udvarában arany szarvas ágaskodik, nyakán nyíllal átlóva.* A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Thuróci Dráskóczy-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással, pajzs-párosítással és ábra-bonyolultsággal. Turóc-vármegye egyik ősi családja kapta. Amelynek elődjai Mikola és Drasko, mint a turóci várjobbágyok fiai. IV. Béla királytól 1242-ben ugyancsak négy ekényi földet nyertek királyi adományban, Turóc-vármegyében Szklabina szomszédságában; amely földet Draskótól Draskfalvának, később Draskócnak neveztek. Az adomány-levél mutatja, hogy a család a tatárjáráskor szerezte az érdemeket. A család címere egy *hosszában kétfelé osztott hadi pajzs.* Amely jobboldali vörös mezejében egy páncélos férfi-kar íjat tart. A baloldali kék mezőben, *zöld tér fölött egy nyakán átnyilazott szarvas ágaskodik.* A hagyomány szerint a címer átnyilazott szarvasa egy az 1241. évi sajói ütközet után azon eseményt jeleníti meg, amikor a család egyik őse – a király kíséretében futva – egy vemhes szarvast meglőtt, amely sebesülten átkelt az ártól felduzzadó folyó egyik gázlóján, és ezzel utat mutatott a menekülőknél.

Dévai Gullya-család címere: kései heraldikai alkotás régi színszabályoktól eltérve. Gullya János, felesége Mohátsi Mária és gyermekei kapták 1762-ben Mária Terézia királynőtől. A

címer leírása: *függőlegesen felezett* pajzs, *baloldali vörös mezejében arany szarvas ágaskodik, szájában zöld kígyót tartva*; a jobb oldali mezeje vízszintesen felezett, amely felső ezüst terében kék ruhás férfi-kar, könyökben meghajolva, és kivont kardot tartva; alsó kék terében három arany búza-kalász. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Sztriscs-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. A családról érdemi adat nem lehető fel, az adományozás ideje sem ismert. Címere a következő: *a pajzs balról lefelé jobbra rézsútosan két részre harántolva*. A baloldali kék udvarban zöldes szikláról arany szarvas hátulsó lábain ágaskodik. A jobb oldali ezüst udvarban zöld téren magas élőfa zöldell. Feltehetően XVII. század utáni címer-kompozíció. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Zauner-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. A címer adományozásának oka és ideje ismeretlen. Ami tudott, hogy a Trencsén-vármegyei Zauner Gáspár és Boldizsár 1687-ben mutatta be nemesi oklevelét. A címer leírása: *a pajzs balról jobbra rézsútosan vonallal felezett*, a felső vagy jobb oldali udvar fekete; a bal oldali udvar arany, zöld terének jobb oldalán szikla magasodik, arra első lábaival kapaszkodó szarvas, nyakán arany örvvel. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Aranyos-maróti Paluska-család címere: egy késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. Paluska György 1701-ben kapta címeres oklevelét, 1719-ben pedig az Aranyos-maróti előnevet. Címer-leírás: *kékben, két egymással szemben ágaskodó természetes szarvas*. Közöttük *alulról felfelé nyúló vörös ék*, abban zöld alapon, felemelt jobb lábával egy ágyúgolyót emelő daru. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Windich-család címere: kései, címer-elemekből szerkesztett heraldikai alkotás. Régi löcsei család címere, amelynek adományozási oka és ideje ismeretlen. A Pozsony-vármegyei nemesek kiadott címerai között szereplő változat: *a pajzs függőlegesen felezve; jobb oldali arany mezőben, piros téren, természetes színű szarvas*; míg a baloldali mező 4 udvarra osztva, amelynél az 1. és 4. fekete, 2. és 3. arany színben. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Az ilyen szerkesztésű szarvasos címerek nem gyakoriak. Ezért, az általánosnak tekinthető sajátosságaik sem egyértelműek. De annyi érzékelhető, hogy egyes címer-mező: nem teljes értékű címert foglal magába, sokkal inkább kiemelt díszítésnek vagy beillesztésnek tűnhet.

Harmadolt szarvasos címerek

Ide sorolhatók azok a címerek, amelyek a címerpajzs három mezőre osztott, és legalább az egyik mezeje egy már ismert, régebbi címert tartalmaz. A harmadik mező lehet önálló, de lehet pólya vagy ékszerű betoldás a két mező közé. Az ilyen pajzs-kompozíciók gyakran család-egyesítéskor vagy nemesség-átruházáskor készültek, ellátva az új családot megkülönböztető betoldásokkal, esetleg rangjelzőkkel.

Prosznefalvi Buday-Plichta-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. A Buday-család Trencsén-vármegyéből származott, a XV. szá-

zadban neves családnak számított. Később, 1761-ben Trencsén-vármegyétől nemesi bizonyítványt nyertek, amelyet Nógrád-vármegyében is kihirdettek. Buday Nádor a nemességét (1886-ban, császári engedéllyel) Plichta Aladárra, Barnabásra és Kornélra átruházta, egyúttal elnyerve a Prosznefalvi előnevet. A címer-ábrázolásuk: *vörös bal-harántpólyával osztott címer*. Felső részén: *kék alapon, egy nyakán nyíllal átlőtt szarvas, felül arany nap és három hatágú aranycsillag*. Alsó részén: *leveles aranykorona, alatta három hatágú aranycsillag*. Címerhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Laczy-család címere: korai heraldikai alkotás, a régi alapszabályhoz illeszkedő szín-fém párosítással. Laczy Jánost, III. Károly király nemesítette meg, 1719-ben. A címer leírása: *a pajzs kék udvarának közepén vízszintes ezüst sáv, benne három piros rózsa-virág; a felső kék udvarrész üres, az alsó kék részben egy jobb felé futó ezüst szarvas*. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Kassai Raisz-család címere: egy késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. A címert II. Mátyás király adományozta 1602-ben. Raisz János szepesi hadi-biztosnak és hitvesének (Ugróczi Borbálának), a törökök és Bocskai elleni hadjáratokban szerzett érdemekért. A címer leírása: *ezüst udvarú pajzs, amelyen egymás fölött két vízszintes zöld sáv (lamina) különül el*. A felsőben ezüst félhold, az alsóban arany csillag ragyog. A pajzs jobb oldali felső szegletéből a baloldali szegletig – ferdén – egy vörös sáv, amelyben egy, *hátsó lábain ágaskodó szarvas, amely az előtte magasodó sziklából eredő forráshoz hajlik*. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Kancz-család címere: késői heraldikai alkotás, több címerből összeszerkesztve, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. Kancz József és Sebestyén 1771-ben emeltetett nemességre, Mária Terézia királyasszony által. Ekkor kapta a család ezt a több családi jelképet egyesítő címert. A pajzs felső részében vörös udvaron három aranycsillag. *A pajzs aljáról egy kúp alakú osztály nyúlik felfelé*, amelynek kék udvarában arany szőlőtöke megrakva szőlőfürtökkel látható. *A gúla jobb oldalán: ezüst udvarban, zöld téren, szarvas ágaskodik*. A gúla baloldalán pedig zöld téren daru áll, fölemelt egyik lábával kövecset tartva. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Bökönyi Beökönyi-család címere: késői heraldikai alkotás, a régi szabálytól eltérő szín-szín párosítással. Najmayer Ferenc egri és fiai, nemesi oklevelüket 1760-ban kapta, Mária Terézia magyar királynőtől. A család jeles tagja (Najmayer Viktor) a Bökönyi előnevet 1962-ben kapta. Majd, 1868-ban a Najmayer nevet Beökönyire magyarosíttatta. Címer-leírás: *vágott pajzs, az 1. felső rész késsel és vörössel ketté hasítva, elsőben koronás angyalfő szárnyakkal; a másodikban vértezett, kardot tartó könyöklő kar*. A 2. alsó *ezüst mezőben: szarvas zöldággal a szájában*. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Mihailovics-család címere: több címerképből összeállított, kései heraldikai alkotás, esetenként szín-szín illeszkedésekkel. Mihailovics György a család alapítója, 1792-ben nyert címeres nemes levelet II. Leopold királytól. A címer leírása: *vízszintesen felezett pajzs, amely felső mezője függőleges vágással ketté oszlik*. A felső *vörös udvarban arany szarvas ágaskodik*, a felső kék udvarban két vízszintes, egymás fölötti folyam hullámsík és fölöttük arany nap ragyog. Az *alsó ezüst udvarban* levágott vérző fej, hátulról átütve karddal, amelynek hegye homlok fölött jő ki. A szarvasos részhez családi legenda vagy szakrális monda nem ismeret.

Nádaskay-család címere: kései heraldikai alkotás régi színszabályoktól eltérve. a Zemplén-vármegyei Nádaskay András címeres levelét 1756-ban kapta Mária Teréz királynőtől. A címer leírása: vízszintesen *felezett pajzs*, amely *felső része függőlegesen két részre tagozódik*; felső jobb oldali kék udvarban egymás felett három arany csík, a bal oldali ezüst udvarban három vörös csillag ragyog, kettő fölül, egy alattuk középen; *a pajzs alsó kék mező zöld terén, magas nádasból arany szarvas szökken, jobb irányba*. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Plovanics-család címere: kései, sajátos heraldikai alkotás, életkép-szerű beillesztésekkel. A címet Mária Terézia királynő adományozta Plovanics Mátyásnak, 1756-ban. A címer leírása: *felezett* (valójában harmadolt) címer, alulról egy homorú ékszerű betoldással; felső jobb oldali arany udvarban fehér vitorlájú, vörös gálya, 3 evezővel; *a felső bal oldali ezüst udvarban ágaskodó szarvas*; az alsó kék udvarban fészken ülő pelikán, vérével 5 fiókáját táplálva. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Az ilyen szerkesztésű szarvasos címer ritkább a „felezett címereknél”. A címer-mezők közül legalább kettő: egykor önálló címerként is szerepelt. A harmadik mező lehet díszítési mező is.

Négelyt szarvasos címerek

A négelyt címer, többnyire egy vízszintes és egy függőleges vágással négy mezőre osztott pajzs. Amely lehetett úgynevezett „tisztá négelyt”, amikor mind a négy mező: saját címerképpel rendelkezik. De lehet „páros négelyt”, amikor a négy mező közül kettőt-kettőt: azonos kép díszít. Valamint „vegyes négelyt”, amikor két mező képe azonos, és kettő különböző. Leggyakoribb az olyan szerkesztés, amikor az azonos képű címer-mezők egymáshoz képest átlósan helyezkednek el.

Doljei Czernkovich-család címere: több címerből összeállított, késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. Zágráb megyei régi nemesi család, amelynek ősei a XV-XVI. századi török elleni harcokban kitűntek. Bár a család a nemesi előjogait Mária Terézia királynő ideje alatt elvesztették, I. Ferenc király ismét nemességre emelte Czernkovich Miklóst, egyúttal régi címerük helyett újat adva, és neki adományozva a Zágráb vidéki Dolje helységet. A címer leírása: négyfelé osztott pajzs, az 1. *kék udvarban emelkedő szarvas, nyakán ezüst nyíllal átütve*. A 2. vörös udvarban négy oroszlánfej, ugyanannyi aranycsillaggal. A 3. vörös udvarban emeletes és rovátkolt, két ablakkal és alul zárt kapuval ellátott vártorony. A 4. kék udvarban zöld téren gémes kút, függő cseberrel. Tipikus példája a „tisztá négelyt” címernek. A szarvasos címer-részhez családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Ránffy-család címere: több címerből összeállított, késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. A címet Raffi Zsigmond polgár kapta adományba, amikor 1790-ben nemességre emeltetett (II. József vagy II. Lipót király által). A címer: négyfelé osztott pajzs, amelynek 1. és 4. *kék udvarban hármassal fehér sziklán, ugró helyzetű arany-szarvas*. A 2. és 3. fekete udvarban jobbról balra ferdén vonuló, hullámzó folyam. Tipikus példája a páros négelyt címernek. A szarvasos címer-részhez családi legenda vagy szakrális monda nem ismeret.

Bokor-család címere: több címerből összeállított, késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. E családot a nagyváradi Bokor Ferencz és András alapította. Akik, 1796-ban Ferenc királytól nemesi rangra emeltettek. Címerük leírása: pajzs, függőleges és vízszintes vonallal *4 részre osztva*; az 1. és 4. kék udvarban, vörös takarójú fehér lovon egy vitéz ül, vörös nadrágban, zöld dolmányban, fehér mellvértben, fején sisak, kezében lándzsa; a 2. és 3. *arany udvarban zöld bokorból szarvas ugrik ki*. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Krivinai Lonovics-család: több címerből összeállított, korai jellegű heraldikai alkotás, a régi alapszabályhoz illeszkedő szín és fém párosítással. A család alapítója Lonovics József (egri kanonok, majd csanádi püspök és egri érsek). A Krassó-vármegyei Krivina helysége 1843-ban királyi adományt, hozzá nemességet és címet, az egész családjára kiterjedően. A címer leírása: *négy felé osztott pajzs* az 1. és 4. kék udvarban ezüst csillag ragyog, a 2. és 3. *zöld udvarban arany szarvas ágaskodik*. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Liebensefeldi Obenaus-család címere: több címerképből összeállított, késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. Németországból származó Obenaus Jánost 1732-ben emelte címeres nemességre emelte III. Károly király. A kapott címer leírása: *négy részre osztott pajzs*, amelynek 1. és 4. *fekete udvarában ezüst szarvú arany szarvas ágaskodik*; a 3. és 4. vörös udvarában pedig kiterjesztett fehér sasszárny. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Tartler-család címere: több címerképből összeállított korai jellegű heraldikai alkotás, részben betartva a régi szín-fém illeszkedési szabályokat. Tartler János kamarai hivatalnokot 1791-ben, II. Leopold király megnemesítette és címerrel adományozta. A címer leírása: *négylelt pajzs*, 1. és 4. *kék udvarban zöld téren arany szarvas fut*; a 2 és 3. arany udvarban szögletes vörös sáv alatti zöld téren hármassal fehér (ezüst?) rózsák. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Szomszédvári Sermage család: késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással. A Sermage család Franciaországból származik. Állítólag a báróságot XIII. Lajos francia királytól, a grófságot I. Leopold magyar királytól 1687-ben kapták. Más hitelesebb adatok szerint, Magyarországra telepedve, Sermage Péter-József 1720-ban kapott III. Károly magyar királytól báróságot. A családnak 1749-ben nyert grófi címere következő: *pajzs négyelve, közepén szív-címerrel* (mint ötödik mező). A pajzs 1. és 4-ik vörös udvarában három spanyol ezüstpénz, és ezek alatt arany markolatú három fehér tör hegyeikkel lefelé látható. A pajzs 2. és 3-ik kék udvarban, arany mezben női mellszobor van. A címer *középen (vagyis a szív-pajzs, amelynek arany udvarában zöld téren fekete szarvas legel*. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Rácz-család címere: késő heraldikai alkotás, címerképekből összeszerkesztve, eltérve a régi szín-fém illeszkedési szabályoktól, és ábrázolási jellegtől. A család alapítója Rácz János és testvére Márton, akik 1795-ben kapták címer-levelüket I. Ferenc királytól. A címer leírása: *négylelt pajzs, közepén szív-címerrel*. A az 1. és 4. kék mezőben vízszintes két arany pólyacsík között a C.P. monogram, aranyos betűkkel megjelenítve; a 2. és 3. vörös udvarban aranykoronából kiemelkedő páncélos-sisakos vitéz, jobb kezében kivont karddal. A pajzs közepén szív-címer, abban: *ezüst mezőben, zöld alapon sebesen futó szarvas*. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Jobaházi Döry-család címere: kései heraldikai alkotás, nem tartva a szín-fény illeszkedési szabályokat. Somogy-vármegyei, Rába-közi ősi nemesi család. Ősi címerük: függőlegesen felezett pajzs, jobb mezeje kék, bal mezeje vörös; a pajzs alján mindkét mezőt átszelő hármaskör, amelyen egy kettős farkú oroszlán áll a hátsó két lábán, jobb mellső mancsában kardot markolva. A család grófi diplomájában e címet jelentősen kibővítették. A nagy pajzs négyelt, az 1. és 4. arany mezőben fekete sas, a 2. és 3. *kék mezőben ágaskodó ezüst szarvas*. A pajzs közepén egy kisebb szív-pajzs, az ősi családi címerrel. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

A felsorolt szarvas-ábrás „négyelt címerek” döntő többsége: „páros négyelt” kép-szerkesztésű. Az ilyen címerek közepére illesztett szív-címerek: többnyire a család ősi címerét kívánják megjeleníteni. Ez esetben a „négyelt mezőjű” címer egyfajta örökölt kapcsolati vagy rangi-rendi címekre utalhatnak.

Sokadolt szarvasos címerek

Ide sorolhatók azok a címerek, amelyek pajzsa legalább 5 részre osztódtak. Ezek szerkesztése igen változatosra sikeredhetett. Az ilyen címerek többségére jellemző, hogy olyan személynek adományozták, aki előzőleg már rendelkezett legalább egy „felezett vagy harmadolt címerrel”. És, ehhez illesztve kapta a címer-bővítést, valamely érdem vagy adomány eredményeként.

Nagymihályi és Sztárai Sztáray-család címere: több címerből és betoldott mezőből kialakítva. Késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással, és szín-árnyalatokkal. E család a Kaplony nemzetségből származott, első kimutatható ősük 1244. körül élt. 1418-ban Zsigmond király a régi címer-használatukat megerősítette. Sztáray Imre (1698-1769), 1725-ben bárói, 1747-ben pedig grófi rangot nyert. A grófi címer leírása: *ötödölt pajzs, a 3. és 4. közé beékelt 5. mezővel*. Középen egy szív-pajzzsal, amelyet kék mezőben egy farkába harapó koronás kígyó keretez; abban az ősi címer: hegyes sziklán, egy lábon álló kiterjesztett szárnyú karvaly, jobb karmában vörös szívet tartva. A nagypajzs. 1. negyedében: *kék háttérben egy természetes szarvas*. A 2. negyedében: egyfejű fekete sas. A 3. negyedében: kékben jobbra fordult, ágaskodó, kétfarkú arany-oroszlán, mellső lábaival fehér-vörös zászló rúdját tartva. A 4. negyedében: kékben, kiterjesztett aranyszárnyú és aranykoronás angyalfő. A 3. és 4. negyed közé ékelt 5. mezőben: ezüstben lebegő és aranykoronából kinövő koronás szirén, balra hajlott halfarkkal, ezüsttel és vörössel vágott szárnyakkal. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Nagykárolyi Károlyi-család címere: az összetett címer, többnyire korai heraldikai alkotású címer-elemekből építkezik, a régi alapszabályhoz részben igazodó szín-szín párosítással. A Kaplony nemzetségből származó Károlyi dinasztia egyike a legrégebbi ősi főnemes magyar nemzetségeknek. A családi hagyomány szerint, birtokainak egy részét a honfoglalás korában szerezték. Egyik legnagyobb birtokuk volt a Szatmár-vármegyei Nagykaroly, ahonnan – a XV. század elejétől – a későbbi családtagok a nevüket és előnevüket kölcsönözték. A családból királyi főméltóságra elsőként Károlyi Mihály (1585-1626) emelkedett ki, II. Mátyás uralkodó akaratából, 1609-ben, bárói rangra. A *címerpajzs ötödölt; egyszer vágott és hasított kerek talpú* (más elnevezéssel dobor) nagypajzs, *alul betolt, enyhén ívelt oldalú és osztatlan ékkel*. A címerpajzs közepére a nemzetség ősi címerképével kör alakú boglárpajzsot helyeztek. Abban: kék mezőben, zöld halmon, egyik lábán álló karvaly (karol-madár), fel-

emelt másik lábával vörös szívet tartva (más változat szerint a csőrével azt marcangolva). A pajzsfő 1. vagyis jobb oldali *kék színű mezejében hátulsó lábaira ágaskodó arany szarvas*. A bal oldali 2. ezüstsínű pajzsmezőben kiterjesztett szárnyú, egyfejű fekete sas. A pajzstalp 3. jobb oldali világos kék színű mezejében hátulsó lábain ágaskodó, kétfarkú aranyoroszlán, első lábaival ezüst-vörös színű, lófarkas zászlót tart. A pajzstalp bal oldali, 4. kék színű mezejében aranykoronás, többnyire ezüsttel és vörössel vágott kétszárnyú, lebegő angyalfej. A pajzstalp közepén elhelyezkedő ék ezüstsínű mezőjében (az 5.-ben) háromágú aranykoronán aranykoronás, ezüst-vörös színű kiterjesztett szárnyú, halfarkú lebegő szirén található. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Barényi-család címere: több címerképből összeállított, késői heraldikai alkotás, a régi alapszabálytól eltérő szín-szín párosítással, és szín-árnyalatokkal. A Trencsén-vármegyei Barina György már 1653-ban igazolta nemességét Nyitra-vármegyében. Barinyay László pedig 1753-ban a Trencsén-vármegyei Baánban, de szerepel az 1754-55. évi országos nemesi összeírásban is, a Nyitra-vármegye nemesei között. A családi címer leírása: *kétszer vágott és kétszer hasított, vagyis 9 mezőre osztott pajzs*. I. pajzsfő 1. mezejében: vörösben, természetes hal. 2. mezőben: kékben zöld alapon négyszögletes kövekből rakott oromzatos torony, csúcsíves kapuval, a torony oromzatán három kék színű ellobogó zászlóval. 3. mezőben: vörösben ezüstrák. II. pajzlderéknál a 4. mezőben: kékben, zöld alapon, cölöpösen állított arany búzakéve. 5. mezőben: vörösben, zöld alapon ágaskodó fehér ló. 6. mezőben: kékben négy hullámos veres pólya. III. pajzslábban a 7. mezőben: vörösben, ezüst-makk, zöld makkcsészével. 8. mezőben: *kékben, zöld alapon felugró ezüst-szarvas*. 9. mezőben: vörösben, három természetes szőlőfürt. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Beleznai-család címere: több címerképből összeállított, késői heraldikai alkotás, Már a XIV. században ismert somogyi nemesi család, amely adományait II. Ferdinánd király is megerősítette, kiegészítve Belezna helységi adományokkal. A család ősi címere: kék mezőben oroszlán. Beleznay András grófi oklevelében ez a címer jelentősen megnagyobbított. A grófi címer pajzsa *5 függőleges és 1 vízszintes vonallal 12 részre mezőre osztatott*. Az 1. és 12. *vörös mezőben előre ugró ezüst szarvas*; a 2. és 11. ezüst mezőben vörös liliom; a 3. és 10. mező vörös, a 4. és 9. mező ezüst; az 5. és 8. vörös mezőben ezüst liliom; a 6. és 7. ezüst mezőben fekete sas látható. A pajzs közepén egy kisebb szív-pajzs, abban a régi családi címer, megújítva, vagyis: kék mezőben, zöld alapon, hátsó lábán álló arany oroszlán. A szarvasos címer-részhez kapcsolódó családi legenda vagy szakrális monda nem ismeretes.

Az ilyen egybeszerkesztett címer-kompozíciókban a korai és késői címer-típusok egyaránt fellelhetők. Azzal a megfigyelhető sajátossággal, hogy minél újabb a címer-alkotás, annál kevésbé felel meg az eredeti-ősi heraldikai követelményeknek. Ugyanakkor, a régebbi eredetű címereknél – többnyire – itt is megmaradt a kék háttér, benne a fém-színű szarvas-ábrázolás.

*

BEFEJEZÉS

Íme, néhány szarvasos leírás, amelyet az előző kötet megírása után még sikerült összegyűjteni. A megíráshoz jelentős segítséget nyújtott az internet. Amely időnként több (néha talán túl sok és nem túl megbízható) változatban is „ontotta” a helyi legendákat. Gyakran azt a képzetet erősítve, hogy a népköltészet ma is élő gyakorlat. A címer-leírások és ábrázolások felidézéséhez pedig a közkézen forgó címertárak és nemesi családok – egyre inkább bővülő – nyilvántartásai nyújtanak érdemi segítséget. Egyúttal köszönetet mondva azoknak, akik felhívták figyelmemet az olyan történetekre, amelyek az előző kötetből kimaradtak.

Zárszó helyett

Legendák-mondák, krónikák-tudósítások és népi-művi hősköltemények-balladák olvasásakor, érdemes néhány dologról „nem elfeledkezni”. Olyanokról, amely szinte minden korban tetten érhetők az „ősi eszmék” népszerűsítésénél. Ugyanis, a „lelkes nemzeti-romantikusok” nemcsak az ősi mondák, legendák, hagyományok gyűjtésében és közreadásában jeleskedtek. Hanem, esetenként az új és tetszetős változatok kidolgozásában és terjesztésében is.

Persze előfordulhat, hogy mesélő vagy leíró az eredeti történetet rosszul értelmezhetette, így egyes részleteket elhagyhatott vagy bővíthetett. De azon se lepődjünk meg, ha a hiányzó tényeket magasztos vagy biblikus kiegészítésekkel próbálták pótolni; vagy a vélt-valós eseményeket idegen párhuzamokkal összekapcsolni. Esetleg „hősiséget-vallásosságot” erősítő betoldásokkal az olvasót befolyásolni. A gyűjtések során magam is tapasztaltam, hogy ugyanaz a mesélő – egyazon történetet – időnként, eltérő változatban adott elő, és ilyenkor az újabb változatában gyakran előfordult valamely „éppen divatos-aktuális” irányzathoz igazodó utalás. Az sem kizárt, hogy néha egyes saját kitalációkat ősi-népi hagyományként adják közre, így „téve szert” a népszerűségre. Azt is megéltem, amikor a hirdetett-hitt forrásról kiderült, hogy mégsem hiteles (annak ellenére, hogy „tudományos vagy egyházi mérvadók” annak vélték). Idővel már az sem okozott túl nagy meglepetést, amikor a „hivatkozott szakirodalom” nem volt fellelhető, vagy a közzétett szöveg-fordítása állt „távol, az eredetitől”.

Megmosolyogtató, ha az ilyen történeteket valóságosnak vagy történelmi tényeknek próbálták beállítani. Ez némileg érthető, hiszen az emberek jelentős része – tények helyett – inkább tetszetős és felemelő hiedelmekre, kedvére való, mesészerű élményekre vágyik. De az már zavarba ejtő, ha az ilyen történekeket igaznak is hitték, sőt elvárták: mások is tényként fogadják el azokat. Különösen, ha ehhez a politika vagy média valamely ismertebb szolgáltatója is képes segítséget nyújtani, a kételkedőket és más véleményűeket pedig hazafiatlannak beállítani. A Magyarok Istene mentsen meg minket az ilyen magyarkodóktól!

Kézirat lezárva: 2018. május 9-én.